

"En sådan kapabel person". Ingeniøren Hendrick Ruse (1624-1679)

Af Bjørn Westerbeek Dahl

Bjørn Westerbeek Dahl, f. 1952. Adresse: Willemoesgade 61.4.th. 2100 København Ø. E-mail: bjdahl[]comxnet.dk. (indsæt @ i stedet for [*])*

Afdelingsbibliotekar på Københavns Rådhusbibliotek 1986-2006. Herefter frilands historiker med projektarbejder af forskellig art. Har bl. a. publiceret: Kortets historie i Vejle Amt, 1993; Vor Kongelige Fæstning Nyborg, 1995; De bastionære befæstninger 1600-1870, i: Guide til Københavns befæstning, 1996; Fredericia fæstnings historie, bind 1. Tiden indtil 1700, 2010. Desuden talrige artikler om dansk fæstningshistorie og dansk kortlægning og lokalhistorie.

Nederländeren Hendrick Ruse er en typisk repræsentant 1600-tallets fæstningsingeniører, der med deres faglige viden rejste rundt fra land til land for at udøve deres fag. Efter nogle omskiftelige ungdoms- og læreår arbejdede han nogle få år i Amsterdam, men senere blev han tilknyttet Brandenburg og Braunschweig-Lüneburg. Hendrick Ruse kom til Danmark i 1661 for at færdiggøre Kastellet i København og fik i de følgende år stor indflydelse på det dansk-norske fæstningsbyggeri. Ruse var imidlertid økonomisk uafhængig og forstod ved ejendomserhvervelser og studehandel at forøge sin formue. Hans datter blev stammoder til slægten Juul-Rysensteen.

Nederländeren Hendrick Ruse hører til blandt 1600-tallets betydeligste ingeniører. Efter at han i 1654 havde udgivet bogen "*Versterckte Vesting*" med anvisninger på, hvorledes man skulle bygge en fæstning, fik han lejlighed til at prøve kræfter ved flere spektakulære byggerier, der slog hans navn fast som en af tidens mest originale og kompromisløse fæstningsbyggere.

Det kan derfor ikke undre, at han i de følgende to årtier var ombejlet af fyrster og stater, der søgte at få ham knyttet til sig: I 1658, hvor han formelt stadig var ingeniør i Amsterdam, arbejdede han således både i Kalkar ved Rhinen for kurfyrst Friedrich Wilhelm af Brandenburg og i Harburg lige syd for Hamburg for hertug Christian Ludwig af Braunschweig-Lüneburg. Samtidigt forsøgte man fra dansk side at få Ruse knyttet til Danmark, men først efter et par forgæves forsøg lykkedes det at få ham til at acceptere de danske tilbud. Den 4. juli 1661 blev han udnævnt til generalkvartermester, overinspektør over rigets danske fæstninger og chef for et infanteriregiment.

Og i det dansk-norske monarki lagde han det meste af sit resterende arbejdsliv, indtil han i 1678 blot 54 år gammel vendte tilbage til Holland, hvor han året efter afgik ved døden efter et broget og virksomt liv[1].

Ungdom og læreår

Hendrick Ruses familieomstændigheder gav ham en endog særdeles god start i livet: Han blev født i landsbyen Ruinen midtvejs mellem de to småbyer Meppel og Assen i den nederlandske provins Drenthe den 9. april 1624 som søn af byens reformerte præst Johan Ruse og dennes hustru Euphemia van Katwijk.

Den adelige franske Ruse-slægt havde på grund af sin reformerte overbevisning været tvunget til at udvandre fra det katolske Frankrig engang i sidste halvdel af 1500-tallet. Den havde først

slået sig ned i den lille by Heeze, få kilometer fra det nuværende Eindhoven i provinsen Nord Brabrand, men som følge af det nederlandske oprør mod spanierne flyttede det første kendte overhovede for familien, Bernhard Ruse, Hendrick Ruses farfars far, nordøst på til grevskabet Bentheim, der - i hvert fald indtil Trediveårskrigen - lå mere sikkert i Tyskland. Her virkede han som reformert præst i den lille by Gildeshaus. En søn af Bernhard Ruse, Hendrick Ruse, fortsatte i sin faders spor og blev omkring 1590 præst i Velthausen, ligeledes i Bentheim.

Hans søn Johan(nes) Ruse blev født i 1591 og fulgte ligeledes i faderens og farfaderens spor, om end han slog sig ned i Nederlandene, da han i 1614 blev præst i Emmen i Drenthe. Johan Ruse var gift med Euphemia van Katwijk, datter af Albert van Katwijk og Machteld Besten, begge fra angiveligt betydningsfulde slægter i provinsen Overijssel. Familienavnet optræder ikke sjældent i den latiniserede form "Rusius".

I 1616 blev Johan Ruse præst i Assen, men måtte i 1622 opgive kaldet på grund af anklager for at være remonstrant og dermed afvige fra Calvins rette lære. Sagen var dog ikke værre end at Johan Ruse i første omgang blev frikendt på en synode. Som følge af sine gode evner som prædikant fik han året efter stillingen som præst i Ruinen, hvor han forblev til sin død i 1655.

I Euphemia van Katwijks og Johan Ruses ægteskab fødtes i hvert fald 7 børn, 5 sønner og 2 døtre, heraf døde dog en søn Johannes (I) som spæd.

Den ældste søn, Albert, var født i 1614 og opkaldt efter sin morfar. Han var ved siden af den ti år yngre lillebror slægtens betydeligste medlem: Han studerede ved de berømte nederlandske universiteter i Leiden, Groningen og Frankener og blev i 1643 doktor i kirkelig og verdslig ret fra Universitetet i Orléans sydvest for Paris. I 1646 finder man ham som advokat og lærer ved det nygrundlagte universitet i Amsterdam. I 1659 blev han professor i jura ved Universitetet i Leiden, og her døde han i december 1678. Han blev i 1668 malet af Gerard Ter Borch, som han rimeligvis havde en familiær tilknytning til via sin første hustru Maria Ter Borch. Originalportrættet er gået tabt, men en kopi findes endnu i Senatssalen i Leidens Universitet[2].

En anden bror til Hendrick Ruse, Johannes (II), blev født i 1620, og nævnes som den ene af de to borgmestre i Maastricht for året 1652[3]. Søsteren Swanna (Susanne) Elizabeth (f. 1622) var gift med lægen Christian Rømeling[4]. Om broderen, Bernhard (f. 1616) og søsteren Machteld (f. 1630) vides intet ud over deres fødselsår[5].

Hendrick Ruse var således Johan Ruses og Euphemia van Katwijks yngste søn. Men det betød ikke på nogen vis, at han ikke fik de samme uddannelsesmuligheder som sine ældre brødre. Intet kendes dog til hans opvækst eller ungdom frem til hans 15. år, da han "drevet af en naturlig lyst og tilbøjelighed begav sig i krigen".

I den kortfattede selvbiografi, som Ruse udgav som indledning til "*Versterckte Vesting*" i 1654, findes et rids af hans ungdomsliv. Detaljer har han uheldigvis ikke villet trætte læseren med, men det fremgår, at den unge Ruse var i den nederlandske hær fra sit 15. år (d.v.s. 1638 eller 1639) frem til 1644, og at han i denne periode allerede var begyndt at interessere sig for "fortifikation og retranchement". Hans studier synes at have været drevet meget målbevidst, idet han for at lære den franske fæstningsmaner at kende i 1644 med et regiment "walloner fra Maastricht" gik over i den franske general Louis Condés tjeneste som løjtnant. Her oplevede han på tæt hold slaget ved Freiburg i 1644, hvor den unge nu 20 årige Hendrick Ruse blev såret. Regimentet erobrede snart Pfalz og vendte derefter tilbage til Frankrig, hvorved Ruse fik lejlighed til at studere fæstningerne i landets østlige del. I det følgende år var han igen i Tyskland og deltog i en række slag, således det berømte slag mellem franske og kejserlige styrker ved Nördlingen i 1645.

Da han nu - stadig ifølge sin lille selvbiografi - synes at have lært tilstrækkeligt om de franske og tyske måder at føre krig på, besluttede han sig til at søge andetsteds hen: Chansen kom i 1646, da han valgte at gå i venetiansk tjeneste for at deltage i kampen mod tyrkerne, der samme år havde erobret Kreta. Hvorledes kontakten blev etableret er uvist: Men Ruse rejste til Zürich og aftalte dér med den venetianske ambassadør, at han skulle hverve tropper i Tyskland. Med

disse hvervede folk mødte han derefter op i Bergamo, hvorfra kompagniet via Venedig blev sendt til Dalmatien.

Hendrick Ruse af Albert Haelwegh, udført mellem 1664 og 1671.
(Det Kongelige Biblioteks Billedsamling).

I de følgende år deltog han i kampene mod tyrkerne under general Leonardo Foscolo, og her blev den unge hollænder udnævnt til ingeniør. Sandsynligt er det, at han i 1648 deltog i erobringen af Clissa, hvorunder der deltog flere ingeniører – dog uden at det har været muligt at identificere Ruse fra de tilgængelige kilder. Året efter var krigsskuepladsen forlagt længere sydpå til Boka Katorska (Bocca Cattaro), hvor fæstningen Risano erobredes. Også her deltog Ruse sandsynligvis.

Foscolo vendte tilbage til Venedig i 1650 eller 1651 medbringende Ruse, der fik tilladelse til at rejse til de varme bade i Padua for at kurere nogle af sine "dårligheder" fra krigen. Da Foscolos ophold i Venedig trak ud, fik han desuden tilladelse til at besøge sine forældre og sit fædreland, hvor han ikke havde været siden sin indrullering små ti år tidligere. På vejen hjem benyttede den videbegærlige ingeniør lejligheden til at bese en række fæstninger i Bayern, som han ikke tidligere havde haft lejlighed til at stifte bekendtskab med, da han jo - som han selv udtrykte det - havde "tjent på modpartens side"[6].

Hendrick Ruse var hjemme i Holland i 1652. Her tilbød han straks Staden Amsterdam sin tjeneste og den 9. november samme år besluttede det amsterdamske bestyre at ansætte ham som ekstraordinær ingeniør[7].

Familieforhold

Den 2. juni 1654 blev Hendrick Ruse gift med den 26-årige Susanne Topfengiesser fra Stockholm[8]. Hun var datter af en tysk købmand, Arnold (Arndt) Topfengiesser eller Dubbengiesser, der oprindeligt kom fra Aachen, men som omkring 1617 havde slået sig ned i Sverige. Arnold Topfengiesser tilhørte en våbenførende borgerlig slægt, der havde sit udspring i Aachen, og som havde meget livlige kontakter til Nederlandene. En datter af en Arnold Topfengiesser [den ældre] nævnes således i 1613 som enke efter en købmand i Amsterdam[9].

I 1621 havde han overtaget Skultuna Messingbruk i sognet af samme navn få kilometer nord for Vesterås ved Mälarn[10]. Det mageskiftede han to år senere med den svenske stat for Vällinge Bruk i Salem Sogn fem km øst for Södertälje mod at afstå et hus i Aachen og et kobberværk i det nærliggende Jüllich[11]. Arnold Topfengiesser var også indrulleret i det svenske forifikationskorps, og nævnes som konduktør i 1622[12].

Begge Susanna Topfengiessers forældre var imidlertid døde i 1654, og sandsynligvis har Susanna været et godt parti, der har styrket Hendrick Ruses i forvejen gode privatøkonomi. Ved brylluppet var Albert Ruse vitterlighedsvidne for sin lillebror; Susanna Topfengiessers bror Aernout og søsteren Anna vidnede for deres søster. Broderen, der var købmand i Aachen blev gift den følgende måned, og da var Henrik Ruse vitterlighedsvidne[13]. Søsteren Anna var gift med Matthias Römer, som sandsynligvis også stammede fra Aachen, hvor der fandtes flere protestantiske familier med dette slægtsnavn[14]. Römer havde antageligt lært sin hustru at kende i Sverige, for også han havde prøvet lykken i her: I 1646 havde han sammen med en nederländer, Willem Momma, fået privilegium på at drive et messingbrug i Nyköping Ström syd for Stockholm, men de to kompagnoner var raget uklar med hinanden og de skiltes efter en proces. Matthias Römer rejste derefter til Holland[15]. I 1654 var han købmand i Hamburg og fungerede samtidigt som gesandt for Holland her, i Lübeck og i det nærliggende hertugdømme Braunschweig-Lüneburg på den anden side af Elben[16]. Römer stod i jævnlig brevveksling med den svenske rigskansler Axel Oxenstierna, i hvis arkiv der findes flere breve fra den entreprenante købmand, heraf er et enkelt dateret "København 1650". I arkivet findes også breve fra Anna Römer til den gamle rigskansler[17].

I Henrik Ruses ægteskab med Susanna Topfengiesser fødtes så vidt vides kun to børn, hvoraf det ene døde som spædt og blev begravet den 27. marts 1657 i den fransk-reformerte kirke i Amsterdam. Af kirkebogsindførslen ses det, at Rusefamilien da boede i Kaizers Gracht, en af Amsterdams fornemste gader[18]. En datter Johanna Marie, der må formodes at være født lige før 1660, overlevede ham og grundlagde i sit ægteskab med oberst Christian Juul til Lundbæk den danske adelslægt Juul-Rysensteen[19]. Hendes fødselsår kendes ikke.

Versterckte Vesting

I midten af 1650'erne var Hendrick Ruse ved at blive en international kendt skikkelse: I 1654 udgav han sit fæstningsteoretiske værk "*Versterckte Vesting*" med sine forslag til, hvorledes en fæstning bedst kunne bygges. Den blev udgivet af den kendte forlægger Ioan Blaeu og er et fornemt værk på 54 sider i folioformat, udstyret med 8 meget smukt raderede plancher, udført af Hendrick Ruse selv. Publikationen er tilegnet medlemmerne af det amsterdamske bystyre, men den er efter al sandsynlighed betalt af Ruse egen lomme.

"*Versterckte Vesting*" er skrevet i et klart og let forståeligt nederlandsk, der sammen med forfatterens enkle gennemgang af sine tanker med ét slag placerede Ruse centralt i den samtidige debat.

Det er ikke her stedet at gå i detaljer med hans forslag til udformningen af den ideelle fæstning. Som andre nordeuropæiske ingeniører arbejdede han med jordværker, bestående af en voldlinie (kurtine), hvorfra bastioner, bestående af flanker og facer, vendte ud mod fjenden. Ruse fremhævede i modsætning til sin samtid stærkt forsvaret af flankerne, der efter hans opfattelse skulle opbygges trinvis med med 2-3 kanonstillinger over hinanden. Han imødegik tillige den gængse opfattelse af, at en særlig nedre vold ("*faussebraien*") langs graven skulle omslutte bastionernes

face (der tilsammen danner bastionens spids), og mente, at den med fordel kun burde lægges foran kurtiner og flanker. Desuden ønskede han anlagt talrige udenværker omgivet af vidtløftige voldgravsområder.

Ruses idéer blev i 1658 imødegået af ingeniøren Gerard Melder fra Utrecht[20]. Ruse var dog ikke sen til at allerede samme år at udsende en skarp tilbagevisning af kritikken, men han måtte dog se, at Melders kritik i de følgende år blev optrykt som tillæg til de senere udgaver af "*Versterckte Vesting*". I 1664 kom således en tysk oversættelse af "*Versterckte Vesting*" ("*Praxis Fortificatoria*", Osnabrück) og i 1666 en engelsk oversættelse ("*The Strengthening of Strong-Holds*", London), alle med Melders lille bog som supplement.

Et manuskript af Ruse, "*Spiegel der Fortification*", nævnes i midten af 1700-tallet, men er siden forsvundet[21]

Ekstraordinær ingeniør i Amsterdam

Ruses ansættelse i Amsterdam i 1652 var organiseret således, at han som kaptajn var chef for et infanterikompagni på 160 mand med en fast aflønning. Hans ingeniørfunktioner var ikke specifikt fastsat, og han skulle derfor kun aflønnes efter det arbejde, han udførte efter i forvejen indgåede kontrakter[22]. I Amsterdam arbejdede Pieter de Parceval og J. Heimanzoom Koeck som ordinære ingeniører, og når man så ansatte Hendrick Ruse som ekstraordinær ingeniør, må det skyldes, at Amsterdam på dette tidspunkt stod foran en stor byudvidelse: I 1650 havde byen været truet af et overfald af Willem af Oranien, og det gav anledning til at genoptage den store og allerede påbegyndte udbygning af byens befæstning. Den var oprindeligt planlagt så tidligt som i 1610, men var gået i stå omkring 1620[23].

Uheldigvis vides meget lidt om denne byudvidelse, der dog synes at være igangsat i 1654, da et projekt til en udvidelse af byens østlige side ved Parceval, Koeck og Ruse blev godkendt af bystyret og tilsyneladende udført i de følgende år. Hvad Ruse har haft lod og del i, vides ikke. Befæstningen var færdig i 1663.

I forbindelse med omlægningen opførte Ruse en ny port i byens sydøstlige del, Regulierspoort. Han fik den 30. juni 1654 til opgave at udføre en detailleret bygningstegning efter en model, som Ruse sandsynligvis også selv havde udført. Tegningen blev få dage efter godkendt, og den ny Regulierspoort blev opført umiddelbart efter. Den lå i den del af de gamle fæstningsværker, der allerede blev overflødiggjort i 1663, men bygningen eksisterede dog frem til 1874 som vejbro for smør. Den lå på den nuværende store Rembrandtplein og kendes fra talrige afbildninger. De viser en grundmuret bygning i to etager med strenge klassiske barokformer.

Var Regulierspoort med stor sandsynlighed et værk af Ruse, så blev de ikke mindre end 16 nye bastioner i fæstningen anlagt uden at Ruses særlige tanker om fæstningsbyggeri synes at have påvirket deres udformning, og her har Pieter de Parcevals og Koecks indflydelse givetvis været udslagsgivende [24]. Parcevals indflydelse kan i øvrigt også være tvivlsom, idet han i lange perioder havde byggeopgaver andre steder, bl. a. for den danske konge. I årene 1650-53 ombyggede han store dele af fæstningsværkerne Glückstadt i Holsten[25].

I eftersommeren 1654 var der på grund af den engelsk-nederlandske søkrig skærpet vagt i Amsterdam, hvor Ruse holdt vagt med sine folk uden for byporten mod Haarlem[26]

Allerede i 1656 begyndte også Ruse - med behøring tilladelse fra det amsterdamske bystyre - at arbejde andre steder, hvor han hurtigt fik mere end nok at se til. Helt frem til 1658 – og måske længere - måtte han dog søge om "arbejdstilladelse" hos sine foresatte i Amsterdam.

Han slap da heller ikke forbindelsen til hjemlandet, fordi han fik opgaver udenlands: 1658 erhvervede han for 40.000 gylden kontant godset Onstaburg ved landsbyen Sauwert ca. 10 km nord for Groningen. Hovedbygningen kendes fra en ikke alt for fremragende tegning af J. Stel-lenwerf i Groningens Rijksarchief [27]. Her ses det, at den rejste sig direkte fra vandspejlet i en

lille sø og bestod af tre fløje, der var sideværts sammenbygget, og hver prydet med en renæssancegavl med vindfløj.

I januar 1660 erhvervede han 20 byggegrunde i Amsterdam, som blev betalt kontant med i alt 12.000 gylden. De lå midt i det ny attraktive udbygningsområde i byens østlige del vis-à-vis Admiralitetets magasiner i Kattenburgerstraat. Ved købet forpligtede Ruse sig til at bebygge grundene med bygninger, der var til "zirat" for byen.[28].

Ruse slap aldrig sin tilknytning til den hollandske hovedby, hvor han opholdt sig i lange perioder, selv efter at han i 1661 var blevet ingeniør i København[29].

Kalkar

En tilfældighed synes at have ført Ruse væk fra hans tjeneste i Amsterdam: I 1656 rejste han gennem hertugdømmet Kleve. Hertugen var den brandenburgske kurfyrste Friedrich Wilhelm, der var repræsenteret ved sin statholder Johann Moritz af Nassau-Siegen, der havde været leder af det Hollandsk-Vestindiske Kompagnis koloniseringsforsøg i Brasilien i 1640'erne. Han var en international kendt kulturpersonlighed, der i 1650'erne bl. a. havde skænket store dele af sine etnografiske samlinger væk. Således havde Frederik den 3. nydt godt af hans gaver, og Nationalmuseets fine samlinger af brasilianske fjerdragter og våben stammer fra Johann Moritz, ligesom museets ca. 25 malerier af Albert Eeckhout med motiver fra den ny verdensdel. I Haag havde han bygget et af den nederlandske baroks absolutte hovedværker, det prægtige Mauritshuis.

Johann Moritz residerede i hovedbyen Kleves gamle slot, som han havde ombygget til et moderne barokanlæg omgivet af store parkanlæg med gennemående alléer. Her inviterede han Hendrick Ruse, som han antageligt kendte fra Amsterdam, til middag. Efter middagen foreviste Johann Moritz sin gæst nogle tegninger til en befæstning af den lille by Kalkar, der 10 km øst for Kleve, og han foreslog Ruse, at de den følgende dag besøgte stedet [30]. Det gjorde de også, men uheldigvis var der højvande i Rhinen den dag, og dér, hvor fæstningsværkerne skulle ligge var der 10 fod vand. I stedet lovede Ruse at aflægge Johann Moritz et fornyet besøg på sin tilbagerejse til Amsterdam.

Det må han have gjort, for den 14. juli 1657 indgik han en kontrakt med Johann Moritz om opførelsen af et citadel ved Kalkar for et beløb af 40.000 rdlr. Arbejdet kom på grund af penge- og materiale-mangel ikke i gang, og et år senere ændredes kontakten til, at Ruse nu skulle opføre et nyt og større citadel - denne gang til et beløb af 64.000 rdlr. Denne 2. kontrakt blev indgået den 27. august 1658 efter direkte forhandlinger mellem Ruse og kurfyrst Friedrich Wilhelm i Berlin. Arbejdet på citadellet blev anset for særdeles vanskeligt og i sidste ende umuligt at udføre, fordi det lå mellem en 18 fod (ca. 5½ m) dyb mose og en gammel arm af Rhinen, hvor underlaget bestod af småsten på størrelse med musketkugler. Men Ruse begyndte optimistisk arbejdet ved forårstide 1659.

På samme tid interвенerede kurfyrsten imidlertid i den dansk-svenske krig, og de lovede penge til materialer og arbejdsfolk svandt snart ind: Da Ruse efter et besøg i Harburg i løbet af sommeren vendte tilbage til Kalkar, kunne han kun konstatere, at der af de lovede 5.000 rdlr. kun var udbetalt 50 rdlr. [!], og at arbejdsfolkene derfor var blevet sendt hjem. Tilmed var den halvt udgravede voldgrav løbet fuld af vand, og materialerne stjålet af soldaterne. For dog at holde gang i byggeriet aflønnede han "af egen lomme" sine arbejdsformænd (værkbaser) og nogle få arbejdere.

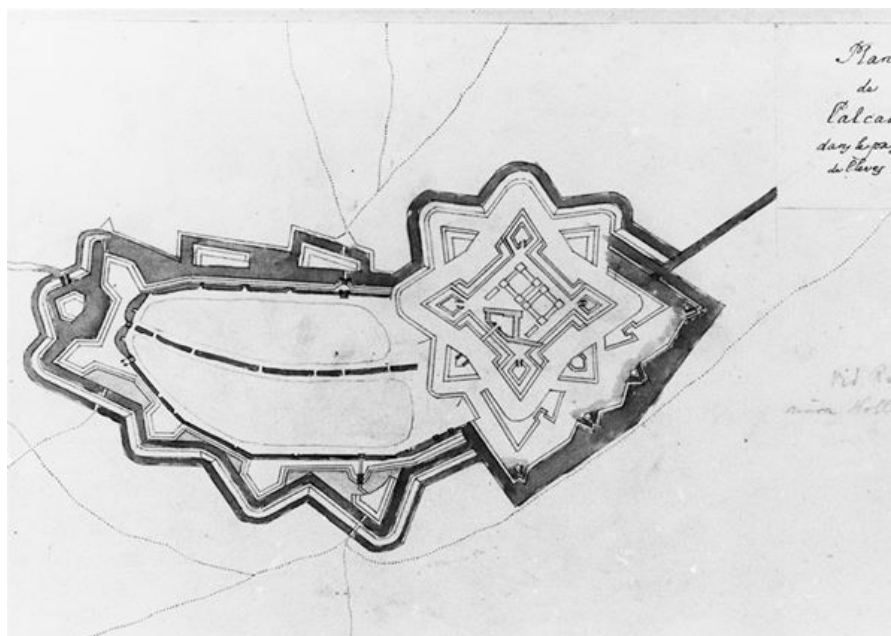
Fredsslutningen i 1660 løste kun delvis det finansielle problem, og der brugtes stadig mere til aflønning af den lille stab end til selve arbejdet, der derfor kun skred langsomt fremad. Et alvorligt problem var det, at stænderne i hertugdømmet Kleve ikke ville finansiere arbejderne, og de foreslog i stedet at sløjfe de opførte værker!

Kalkar var således langt fra færdig, da Ruse i juli 1661 blev ingeniør i Danmark. Han blev dog allerede samme efterår kaldt tilbage til Kalkar, hvor han den 17. oktober indgik en ny kontrakt,

den 3. kontrakt om Kalkar. Det skete med det højtidelige løfte om, at man denne gang ville holde kontrakten "unbrüchig". Nu lød kontrakten på 94.000 rdlr., altså det dobbelte i forhold til den 1. kontrakt fra 1657, men i modsætning til de to tidligere kontrakter indebar denne også en befæstning af selve Kalkar by.

Ruse fik i de følgende år ligeså få penge til sin rådighed som tidligere, og arbejdet sinkedes givetvis også ved, at Ruse selv opholdt sig i København og måtte give sine værkbaser ordrer pr. brev. Da han i 1662 endnu engang blev kaldt til Kalkar for at løse problemerne, fik han - som var han stadig kurfyrstens ingeniør - i stedet ordre til at inspicere de nærliggende fæstninger i Wesel, Hamm og Kleve. Herved spildte han efter sit eget udsagn fire gode sommermåneder, og hele året gik "frugtesløs" hen.

Til pengeproblemerne kom så, at Rhinen i 1663 gik over sine bredder og hindrede ethvert arbejde. De to følgende år blev der dog udrettet noget og langsomt blev fæstningen efterhånden færdig. I 1665 aflagde Friedrich Wilhelm Kalkar et besøg, hvorunder også Ruse var til stede. Nu var der 10-12 fod vand i den færdige voldgrav, og det konstateredes, at volden var helt efter arbejdstegningen.

Kalkar, 1661.
(Krigsarkivet, Stockholm, 0406:25:127:001).

Selvom der havde været en passende anledning til at forhandle om arbejdets afslutning og ikke mindst spørgsmålet om en afregning med Ruse, skete det dog ikke: Kurfyrsten tog derfor i slutningen af 1666 det usædvanlige skridt at klage til kong Frederik den 3. over den efter hans mening uefterrettelige ingeniør, der - som han hævdede - havde efterladt Kalkar ufærdig. Frederik den 3. udbad sig en skriftlig redegørelse for sagen fra Ruse, der svarede med en lang rapport, der danner grundlaget for nærværende fremstilling. Kongen overlod i øvrigt mellemværendet til direkte forhandling mellem Ruse og Friedrich Wilhelm. Disse akter er som de øvrige arkivalier om Kalkar desværre ikke bevaret, så vi kender ikke resultatet af forhandlingerne, men i løbet af 1667 er de gensidige uoverensstemmelser vel blevet løst.

Ingen af Ruses originale tegninger til Kalkar er bevaret, men i Krigsarkivet i Stockholm findes en plan, der sandsynligvis er en kopi af Ruses forslag til den tredje kontrakt fra 17. oktober 1661[31]. Den viser det middelalderlige Kalkar omgivet af bastioner i Ruses karakteristiske maner med foranliggende grave og udenværker. Helt dominerende er dog det planlagte citadel, hvor Ruse har haft helt frie hænder. Det består af et regelmæssigt firkantet anlæg med de fire bastioner med foranliggende lavere volde (faussebraies). Desuden var der udenværker i form af raveliner og kontregarder, omgivet af en vandfyldt grav, der står i forbindelse med graven omkring byens befæstning.

Kalkars kastel rummer to firfløjede bygninger med fremhævede hjørnebygninger, der minder meget om Ruses senere projekt til det "kongelige hus" i det københavnske Kastel.

Det store byggearbejde viste sig hurtigt at have været forgæves: Ruses fæstning i Kalkar fik en meget begrænset levetid, da den allerede blev sløjft under den fransk-nederlandske krig i 1674, fordi man i den lille by ikke havde nok folk til at bemane voldene, og man frygtede derfor, at en fransk styrke skulle bemægtige sig stedet. To år senere erhvervede Kalkars bystyre grav og udenværker, samtidigt med at resten af citadellet forsvandt. Konturer har dog været til at se langt op i 1900-tallet[32].

Ingeniør i Brandenburg

Umiddelbart efter Ruses to første kontrakter om Kalkar fra 1657 og 1658 synes det som om han var ved at blive trukket over i den brandenburgske kurfyrste permanente tjeneste. Johann Moritz gjorde i hvert fald hvad han kunne, og han fungerede her som i andre sammenhænge som formidler af nederlandsk kunst og kultur i kurfyrstendømmet og de tilknyttede bilande.

Det er allerede nævnt, at Ruses 2. kontrakt om Kalkar blev indgået i Berlin efter direkte forhandlinger med Friedrich Wilhelm, der i hvert fald senest på dette tidspunkt må være blevet opmærksom på den unge nederlandske ingeniør. Fra februar 1659 findes et egenhændigt projekt fra Ruses hånd til en befæstning af Spandau, hvis gamle fæstningsværker skulle kraftigt udbygges ved opførelsen af seks store bastioner[33]. Ruse tog ikke hensyn til de mest elementære topografiske forhold i området og flere af bastionerne er dristigt foreslået lagt midt ude i Havel.

Ruse kom ikke til at arbejde i Spandau, og det er også tvivlsomt om Ruse – som antydtes af forfatteren Friedrich Nicolai i hans Berlinerhistorie fra 1769 skulle have arbejdet eller foretaget projekteringer af Berlin, hvis befæstning netop var under udbygning i disse år[34].

I løbet af sommeren 1659 pressede Johann Moritz dog på for at få Ruse ansat som ingeniør i Brandenburg. Han skrev i juli til kurfyrsten, der på dette tidspunkt opholdt sig i Danmark, at han anbefalede en ansættelse af Ruse, for "en sådan kapabel person er i disse tider sjælden". I sit svar, der i øvrigt blev skrevet i Middelfart under en ganske kortvarig dansk-brandenburgsk besættelse, accepterede Friedrich Wilhelm Ruses ansættelse som ingeniør i Brandenburg med en aflønning på 500 rdlr, der skulle udredes af toldintraderne i Pillau i Østpreussen (nuværende Baltijsk i Kaliningrad-enklaven)[35].

Ruses nye ansættelse har ikke efterladt sig mange spor: Faktisk omtales han blot i forbindelse med et projekt til en befæstning af Lippstadt i Westfalen, som ikke engang var Ruses eget[36]. Til gengæld havde Ruse opgaver andre steder.

Harburg

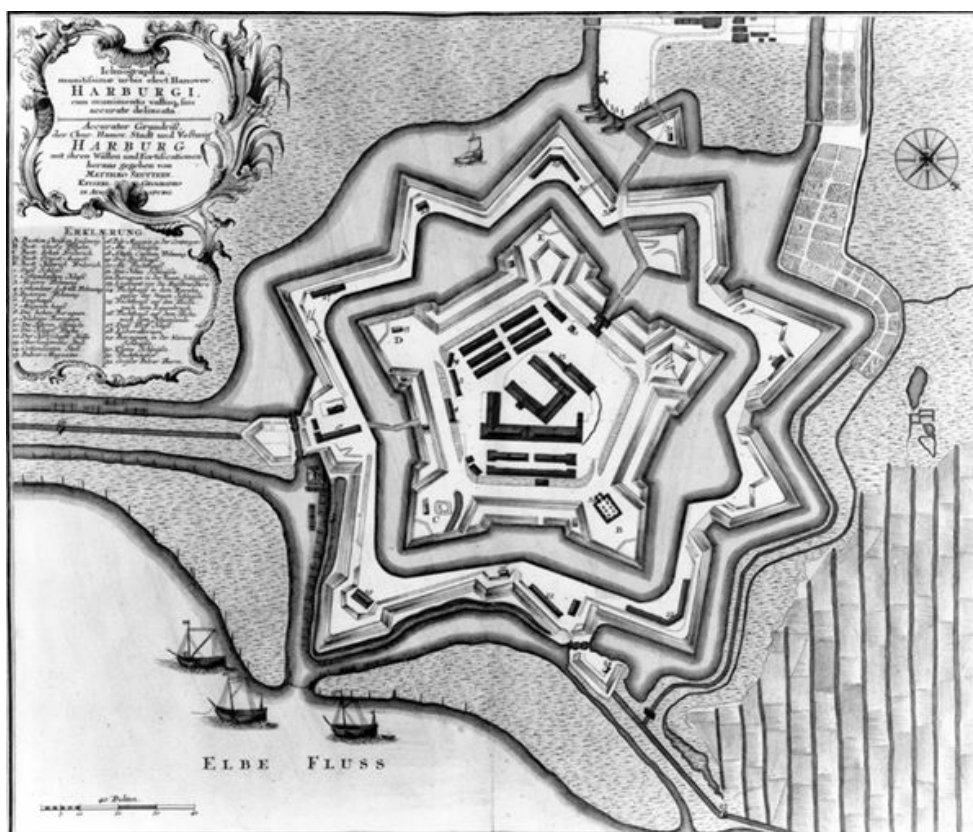
Antageligt allerede i 1657 var Ruse i færd med at ombygge citadellet i Harburg ved Elben lige syd for Hamburg. Byen var ved arv tilfaldet hertug Friedrich af Celle, da den lokale hertuginie var uddød i 1642, og han besluttede, at udbygge byens slot til et moderne citadel[37]. På overordnet plan var det hertugens ønske at styrke Harburg, så byen kunne tage konkurrencen op med det rige Hamburg i nord. Parallellen til Christian den 4.s anlæg af Glückstadt i 1610'erne er tydelig - og hertugen opnåede også kun samme pauvre resultat i sit forsøg på at konkurrere med den store og veletablerede hansestad.

Arbejdet med citadellet i Harburg påbegyndtes i 1644 under ledelse af ingeniørofficeren Friedrich von den Burg, og det var sandsynligvis afsluttet, da Hendrick Ruse kom til.

I Merians topografi over Braunschweig-Lüneburg fra 1654 ses von den Burgs citadel, der bestod af et regelmæssig anlæg med fem bastioner i den ældre nederlandske maner, omgivet af vandfyldte grave og med udenværker med 4 raveliner[38].

Alligevel ønskede hertugen at forstærke det nyanlagte fæstningsværk ved at iklæde det en bastionær form efter Hendrick Ruses tanker. Det indebar en kraftig udvidelse af udenværkerne, og arbejdet krævede nedrivning af ikke mindre end 50 borgerhuse i Harburgs gamle bydel. Ruses citadel var færdigt senest i 1660.

Der findes ingen tegninger eller planer fra Ruses hånd af Harburg, men et kort, udgivet af Matthias Seutter i begyndelsen af 1700-tallet gengiver nøje citadellet som Ruse må have omformet det: I fæstningens indre var graven omkring det gamle Harburger Slot blevet helt fyldt op og dens indre bebygget med kasernebygninger, tøj- og provianthuse, krudthuse m.v. Bemærkelsesværdig er de 6 soldaterbarakker, der ligger symmetrisk omkring midteraksen for den sydlige kurtine. De foregriber dermed Ruses senere mandskabsbarakker i det københavnske Kastel.

Harburgs citadel. Kobberstik af Matthias Seutter, fra første halvdel af 1700-tallet.
(Det Kongelige Biblioteks Kortsamling).

Ruses præg på Harburg er dog tydeligst i omformningen af udenværkerne, der er udført som en sammenhængende række raveliner og kontregarder (samlet kaldet enveloppen), der indeslutter hovedgraven fra den foranliggende ydre grav, ganske som det senere blev tilfældet med enveloppen omkring Kastellet i København ("Smedelinien").

Da arbejdet var afsluttet i 1660 fremstilledes en guldmedalje med et portræt af Ruse på den ene side og et prospekt af Harburg på den anden, udført af den amsterdamske medaljør Pieter van Abeele. Hvem der har foranlediget medaillen fremstillet, vides imidlertid ikke: Det mest sandsynlige er naturligvis, at hertug Christian Ludwig på denne måde har ønsket at hædre sin fæstningsingenør for veludført arbejde, men det kan på den anden side ikke udelukkes, at Ruse med sine gode kontakter til Amsterdam selv har ladet medaillen fremstille. For det sidste taler ikke mindst den omstændighed, at det er Ruses - og ikke hertugens - våben, der er gengivet over prospektet af Harburg.

Guldmedalje med portræt af Ruse og et prospekt af Harburg.
(Det Kongelige Biblioteks Billedsamling).

Det originale eksemplar af medaillen i guld fandtes endnu i 1840'erne i Juul-Rysensteen-familiens eje[39].

I København

Det er uvist, hvornår man i Danmark først blev opmærksom på Hendrick Ruse, eller hvornår "*Versterckte Vesting*" kom til landet[40]. Imidlertid må Ruses tilstedeværelse i Harburg hurtigt være blevet bemærket: Allerede i 1657 var der folere ude for at få Ruse i dansk tjeneste. I de rester af den danske rigsmarsk Anders Billes arkiv, der er bevaret blandt Karl Gustav Wrangels papirer i Riksarkivet i Stockholm, findes et brev fra regeringsråden Johan Steinmann i Glückstadt. Det viser, at Bille den 21. juli 1657 havde bedt Steinmann om at kontakte Matthias Römer, altså Ruses svoger, der på dette tidspunkt var nederlandsk gesandt i Hamburg, for at få etableret en forbindelse til "General Ingenieur Ruse". Steinmann meldte pligtskyldigst tilbage, at han personligt havde overdraget Römer de fremsatte tilbud til Ruse, så han derefter kunne give dem videre. Tilmed havde han - som ønsket af Bille - antydnet, at man ville forhandle videre med Ruse, hvis han ville rejse til Danmark[41]. Omtrent på dette tidspunkt fik Karl den 10. Gustav den danske krigserklæring fra 1. juni i hænde og hans overraskende angreb på Danmark fulgte få uger senere. Dette er sandsynligvis årsagen til, at der ikke blev indledt nærmere forhandlinger med Ruse.

Han blev dog ikke glemt: Kort tid efter fredsslutningen i februar 1658 henvendte Frederik den 3. sig til hertug Christian Ludwig for at "låne" Ruse, idet man angiveligt ønskede, at han skulle fremsætte forslag om en befæstning af Itzehoe i Holsten. Man ville dog tydeligvis helst forhandle med Ruse om en fast ansættelse i Danmark. Christian Ludwig svarede, at man godt ville lade Ruse undersøge Itzehoe, men han afviste at afgive ham til Danmark. Han henviste til, at Ruse stadigvæk var i Amsterdams tjeneste – og i øvrigt lige var rejst til Berlin! Desuden havde han selv brug for Ruse i Lüneburg, hvor befæstningen skulle repareres efter et uvejr[42]. Selvom Christian Ludwig var Frederik den 3.s svoger og havde særdeles gode relationer til det danske hof, mislykkedes det også denne gang at få Ruse i dansk tjeneste.

Først i foråret 1661 genoptoges kontakten, da Ruse endeligt rejste til København. Det skete angiveligt ved Johann Friedrich af Braunschweig-Lüneburgs mellemkomst[43]. Han var en yngre bror til Christian Ludwig, og havde hyppige kontakter med sin søster og svoger i København, men de nærmere omstændigheder omkring kontakten kendes desværre ikke. Ruses besøg i København blev begyndelsen til hans 16 år lange virksomhed i Danmark-Norge.

I første omgang havde man i København forventning om, at Ruse kunne færdiggøre byens nybyggede, men endnu ikke helt afsluttede Kastel. Det var oprindeligt påbegyndt i 1620'erne, men planerne var ændret så sent som i 1650'erne, da ingeniøren Georg Hoffmann havde foreslået det udformet som et uregelmæssigt fem-bastionært anlæg med foranliggende vandfyldt grav. Især dæmningen ud mod Øresund ("Langelinie") havde voldt store problemer.

Udfaldet af Karl Gustav Krigene havde gjort København til en grænseby, og ikke mindst hovedstadens befæstning var af afgørende betydning for byens og - som belejringen i 1658-60 havde vist det - tillige landets sikkerhed. Heri indgik Kastellet som et vigtigt led, idet man fra dets volde kunne overskue den sydlige del af Øresund og dække indsejlingen til Københavns havn. Da Ruse kom til København ledes byggearbejderne af Gottfried Hoffmann, en bror til Georg Hoffmann, der så sent som i begyndelsen af maj 1661 havde været tæt på at indgå kontrakt om værkets færdiggørelse[44].

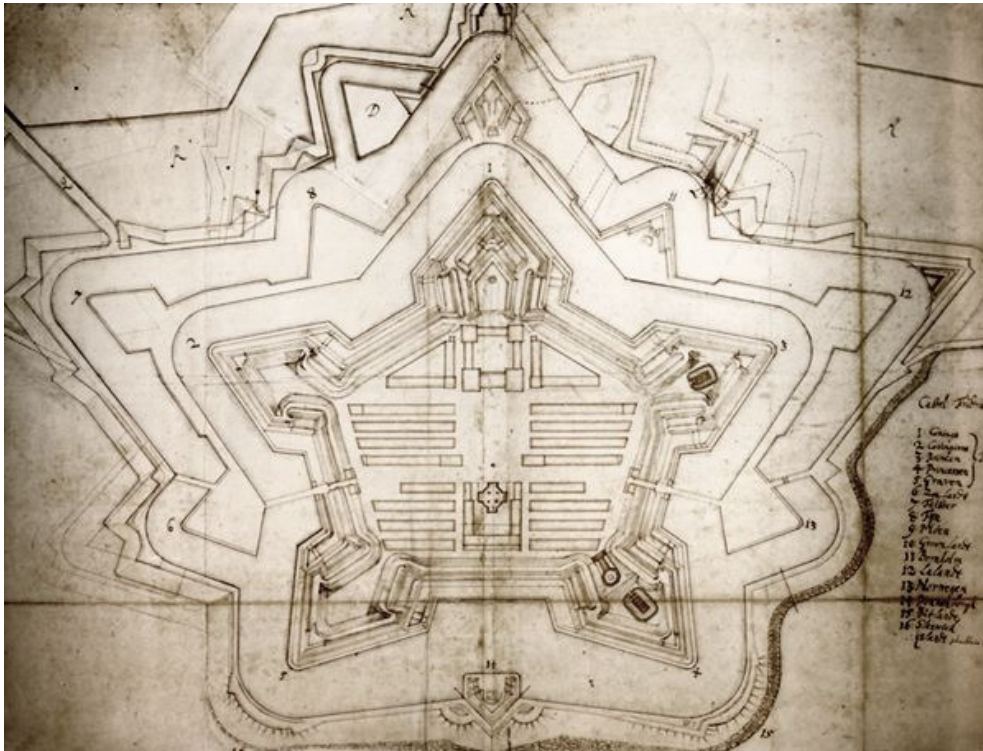
Ruse kom således ikke til et tomrum: I Danmark var der flere ingeniører, der kunne bruges til selv vanskelige opgaver. Brødrene Hoffmann er allerede nævnt, og foruden disse var den tidligere svenske ingeniørofficer Carl Heinrich von der Osten, der var blevet taget til fange i Slaget ved Nyborg i november 1659 og nu var trådt i dansk tjeneste. Af ingeniører fra før krigen var desuden Selgen Petersen og Johan Breckling. Disse ingeniører arbejdede i kongeriget. I hertugdømmerne fungerede Herman Coucheron, og i Norge dennes broder Willem Coucheron samt Isaac Geelkerck. Det var alle habile folk, men ikke ingeniører der kunne måle sig med den nyskabende og internationalt kendte Hendrick Ruse.

Straks efter Ruses ankomst begyndte de vanskelige forhandlinger om hans ansættelse. Ruse kendte sit værd, men da Frederik den 3. tilsyneladende ville have ham ansat, koste hvad det ville, blev alle indvendinger fejtet til side. Den 4. juli 1661 fik Ruse sit bestallingsbrev som dansk ingeniør, hvorved han blev udnævnt til generalkvartermester, overinspektør over alle dansk-norske fæstninger og oberst over et infanteriregiment med en gage på 2.000 rdlr. pr. år foruden det ordinære aflønning som oberst[45]. Det var efter danske forhold en meget bemærkelsesværdig ansættelse: Til sammenligning fik Gottfried Hoffmann årligt 540 rdlr. pr. år i løn som ingeniør i København, og tilmed var Ruses titler som generalkvartermester og overinspektør over fæstningerne rent formelle og dækkede ikke over egentlige praktiske arbejdsopgaver. Halvdelen af de 2.000 rdlr. skulle han dog have i form af jordegods.

Ruses udnævnelse til oberst var begrundet i hans klare ønske om at skabe et professionelt korps af fæstningsbyggere, som mere effektivt end almindelige soldater – eller civile daglejere, som man i et vidt omfang havde benyttet tidligere – kunne bruges til fæstningsbyggerier. Ruses regiment bestod i april 1662 af 8 kompagnier à 200 mand hvervede soldater af meget blandet baggrund[46]. Udnævnelsen passede ikke Ruses landsmand Willum Lobrecht, der åbenbart havde ønsket at blive chef for regimentet, i ærgrelse herover opsagde sin troskabsed til den danske konge og forlod landet. Tilfældet ville, at Ruse på vej tilbage til København fra Kalkar i 1666 mødte Lobrecht i nærheden af Bremen. Mødet udviklede sig til en duel mellem de to fjender, hvorunder Ruse sårede Lobrecht i armen, så han døde kort tid efter. Historien kendes fra et brev fra Ruse til Hans Schack, hvori han redegjorde for forløbet, og i øvrigt adviserer ham om, at Lobrechts enke var på vej til København for at klage hos kongen![47]

Kastellet

Med sin ansættelse den 4. juli 1661 havde Ruse skabt sig rammerne for sin fremtidige virksomhed i Danmark. Indholdet blev løbende bestemt af kontrakter om konkrete byggerier, og den første kontrakt angik ikke overraskende det københavnske Kastel: Den blev indgået den 25. juli 1661 efter at Ruse havde haft en model og flere tegninger til bedømmelse i en kommission bestående af fæstningskyndige folk, bl. a. Georg Hoffmann. Denne udtalte sig kritisk om projektet, men Ruse blev støttet af kongen, og kontrakten, der for alene voldanlæggene med porte og broer lød på ikke mindre end 110.000 rdlr., blev indgået uden at Hoffmanns indvendinger var blevet taget til følge. End ikke en nærmere bestemmelse om, hvad der skulle ske, hvis Hendrick Ruse døde før arbejdet var færdiggjort blev indføjet i kontrakten. Til sammenligning skal det nævnes, at Gottfried Hoffmanns kontraktudkast fra maj 1661 blot havde kalkuleret med en udgift på 7.000 rdlr.

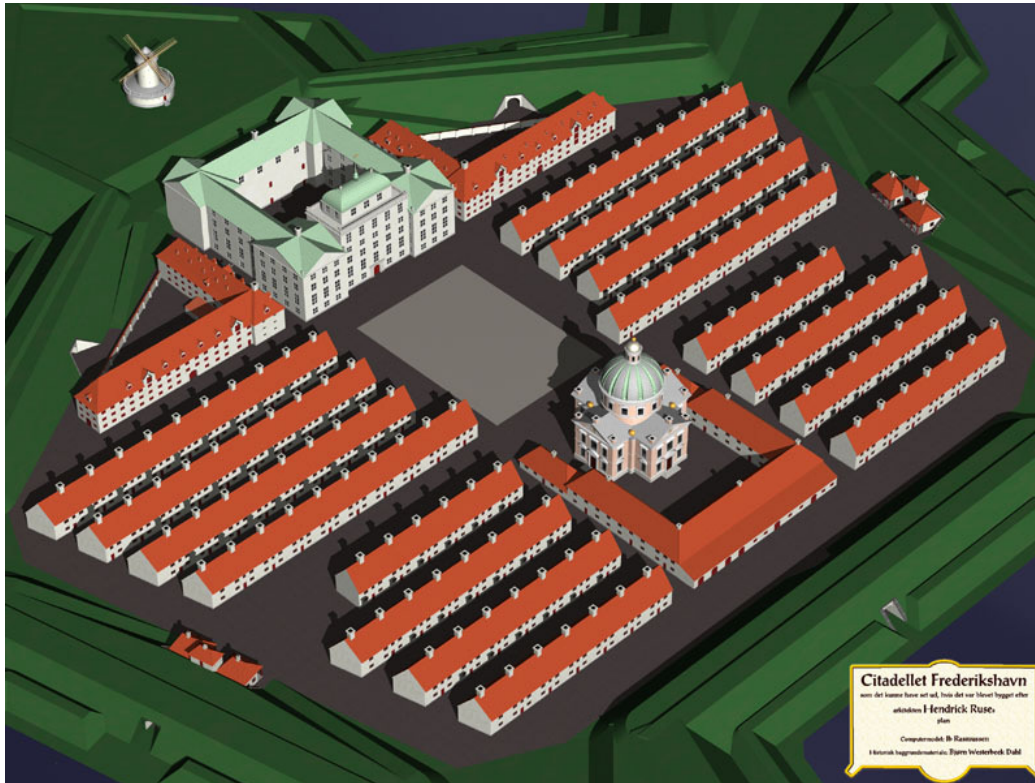

Hendrick Ruses tegning til Kastellet i København ca. 1662.
(Det Kongelige Biblioteks Håndskriftsamling, Gl. Kgl. Saml. 717-fol., nr. 4).

Ruses oprindelige projekt til Kastellet er hans måske mest ambitiøse arbejde: Med udgangspunkt i Hoffmanns fembasionære anlæg, der naturligvis skulle omformes efter Ruses idéer, skulle der mod land anlægges en sammenhængende række raveliner og kontregarder ("Smedelinien"), mens der mod Øresund skulle anlægges en dæmning ("Langelinie") med en stærkt befæstet støttepunkt[48].

Denne første kontrakt afløstes i årene 1663-1664 af yderligere tre kontrakter, der omfattede opførelsen af bygningerne i Kastellets indre, som Ruse også blev entreprenør for. Her var projektet var ikke mindre end storslået: Her skulle der som et stramt symmetrisk anlæg bygges en hel lille soldaterby med et firefløjet bygningskompleks i vest (det såkaldte "Kongelige Hus") og en kirke i øst. Mellem disse to bygninger skulle fæstningens centrale alarm- eller eksercerplads anlægges. På hver side af det kongelige hus skulle der bygges et provianthus mod nord (nutidens Nordre Magasin) og et tøjhus med fængsel (Søndre Magasin) i syd. Nord og syd for pladsen skulle der i trapezform anlægges 16 barakker med boliger til soldater og underofficerer. En kommandantbolig og et officershus skulle bygges i tilknytning til de barakker, der lå vis-a-vis den projekterede kirke. Desuden skulle der opføres to fæstningsporte, hver med to vagtbygninger på hver side af indgangen og anlægges to krudthuse og en krudtmølle. På enveloppen ("Smedelinien") skulle der bygges vagt- og ammunitionshuse[49].

Ruse gik dog ikke i gang med sit Kastel umiddelbart efter godkendelsen af den 1. kontrakt, for han rejste straks efter tilbage til Tyskland, hvor han i oktober indgik den 3. og mest vidtløftige kontrakt om Kalkar. Han gjorde dog en omvej på udrejsen og besøgte Fyn og Jylland, hvor han foretog en hastig inspektion af fæstningerne, og han fremsendte en lang række vidtløftige projekter til forbedring af de utilfredsstillende gamle anlæg, der mødte ham overalt: I Nyborg på Fyn og i Hals ved indsejlingen til Limfjorden fra Kattegat foreslog han karakteristisk nok at flytte de eksisterende byer til helt nye fæstninger, placeret halvvejs ude i henholdsvis Store Bælt og Kattegat.

Model af Kastellet som det kunne have set ud i 1666. Udført i 2001 af Ib Rasmussen.
(Se også "[Kastellet som det aldrig blev](#)").

Ruse må være vendt tilbage til København i februar 1662 og begyndte straks på Kastellet. Bistået af 500 udskrevne soldater fra Sjællandske Regiment lykkedes det at færdiggøre voldanlæggene på tre somre. Størst vanskelighed udgjorde dæmningen mod Øresund, der møjsommeligt måtte opbygges af stenkister, jord og risværk. Ved opførelsen af hoved- og udenværker var Ruse generet af stenholdig jord fra graven, der ikke kunne bruges til opbygning af voldene, og jorden hertil måtte hentes så langt væk som i Dronningens Have uden for Vesterport, som var blevet ødelagt under belejringen. I 1663 var han nået så langt at han kunne begynde på opførelsen af værkets bygninger, og de følgende års kontrakter herom beløb sig til ikke mindre end 121.670 rdlr. – et svimlende beløb, der antageligt førte med sig, at man opgav at opføre adskillige af de oprindeligt projekterede bygninger. "Den kongelige bygning" og kirken blev opgivet, og af de oprindeligt 16 projekterede soldaterbarakker, opførtes kun de 6.

Omkostningerne må have spændt den danske statskasse til bristepunktet, og projektet kunne sandsynligvis kun gennemføres, fordi det havde kongens allerstørste personlige bevågenhed.

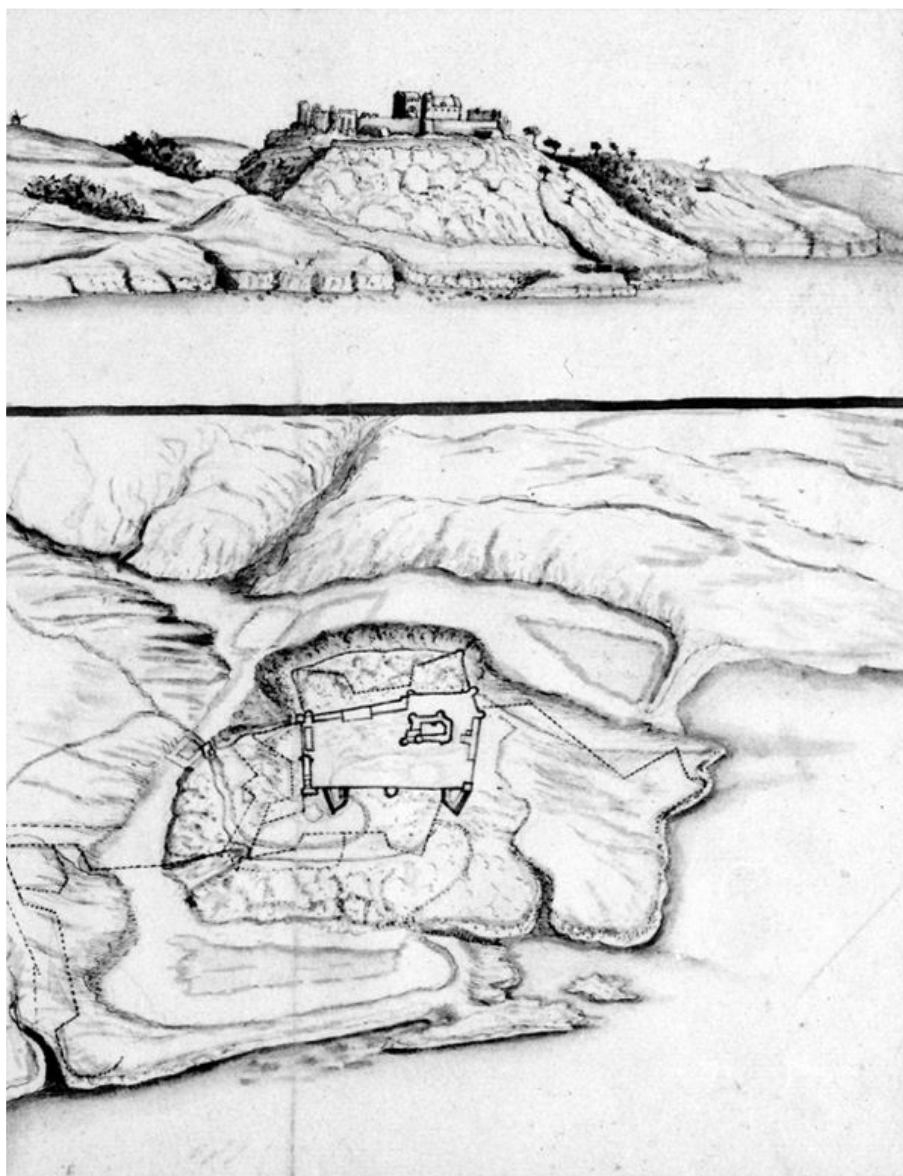
I oktober 1664 fik Kastellet sin første egentlige garnison, men endnu var fæstningen ikke helt færdig – og slet ikke formelt afleveret fra Ruses side. I den oprindelige kontrakt skulle Ruse som vanligt ved fæstningsarbejder have ansvaret for volden i ét år efter færdiggørelsen og ansvaret for den udsatte dæmning ud mod Øresund i to år. Først i september 1666 kunne Ruse derfor udbede sig syn på sit fæstningsværk med henblik på en aflevering. Krigskollegiet nedsatte en kommission, der udfærdigede en lang og meget grundig rapport, der opremsede en lang række uoverensstemmelser mellem kontrakterne og de faktiske forhold. Kommissionen frarådede overraskende Krigskollegiet at overtage fæstningsværket, før Ruse havde fulgt dens anbefalinger. Ruse svarede sine kritikere med et langt svar til Kongen med en punktvis imødegåelse af kritikken. Det havde åbenbart sin virkning, og afleveringen foregik tilsyneladende helt uformelt kort tid efter.

Et mærkeligt tilfælde vil, at Hendrick Ruses Kastel blandt de mange 1600-tals kaster i Europa i det store og hele er bevaret i uskadt tilstand til vore dage, og kærneområdet står efter en meget lang og bekostelig restaurering, hovedsageligt finansieret ved donationer fra "A. P. Møller og Chastine McKinney Møllers Fond til Almene Formaal", endog i en særdeles fin stand. Og selv-

om Kastellet bygninger siden har været genstand for store ændringer og en noget hårdhændet restaurering i nyere tid, bærer fæstningen stadigvæk præg af Ruses originale projekt.

Andre danske fæstningsbyggerier

Kastellet var langt fra det eneste fæstningsværk, Ruse opførte for den danske konge. Med den titel af "Overinspektør over de danske fæstninger" som han fik ved sin ansættelse i 1661 var hans virkeområde hele det dengang vidtstrakte Dansk-Norske monarki, der strakte sig fra Holstens sydgrænse til Norges nordligste egne. Den første hastige inspektion af fæstningerne på Fyn og i Jylland i 1661 resulterede som omtalt i flere store projekter, hvoraf blot et forslag til en forbedring af de eksisterende voldanlæg omkring Nyborg blev realiseret, om end stærkt nedtonet i forhold til de oprindelige grandiose planer[50]. I Fredericia anlagdes blot de dele af et ganske lille 4-bastionært citadel, der vendte ud mod Lille Bælt, mens der betegnende nok ikke var penge til resten. Både i Nyborg og Fredericia blev det praktiske arbejde overdraget andre ingeniører, henholdsvis Carl Heinrich von der Osten og Gottfried Hoffmann.

Hammershus på Bornholm, tegnet af Hendrick Ruse i det tidlige forår 1662.
(Rigsarkivet. Krigsministeriets Kortaflevering 1916, mappe 4, nr. 14).

Efter et besøg på Bornholm i 1662 anbefalede Ruse at udstyre Hammershus med en moderne bastionær befæstning og omdanne Hammersøen til flådebase. Et bemærkelsesværdigt kort og en tegning af Hammerknuden er den ældst bevarede gengivelse af den gamle borg[51].

Planerne var store i 1660'erne, men mange af Ruses projekter blev af økonomiske årsager ikke realiseret.

Det er ikke afklaret, i hvilket omfang Ruse var med til at planlægge de store voldudvidelser i København i enevældens første år. Allerede i 1661 indberettede den svenske gesandt, at Ruse arbejdede på en "skabelon" med en nybefæstning af København[52]. Den er uheldigvis ikke bevaret, men så sent som i 1667 projekterede Ruse en modernisering og udvidelse Nørre- og Vestervold[53].

Peder Hansen Resens prospekt af København fra 1674 med indtegnede fæstningsprojekter kan være inspireret af Ruses overvejelser. Stikket indgår i billedsiden til Resens "*Atlas Danicus*", hvor adskillige projekter i fæstningsbyerne kan føres tilbage til Ruses tegnebord. Hvis dette også gælder for prospektet af København, må Ruses også tilskrives den udbygning af hovedstadens fæstningsværker, der foregik i etaper årene 1667-1692, om end den endelige udformning undervejs blev ændret og det praktiske arbejde overladt til andre ingeniører.

Derimod brugte man Ruse som man brugte alle andre med ingeniørerfaringer: I de perioder, hvor han opholdt sig i København, arbejdede han med opgaver, der senere hørte ind under stadskonduktørembedet. I den egenskab gennemførte han også en revision af den gadeplan, der var oprindeligt var vedtaget i 1649. Den medførte en meget upopulær udvidelse af gadernes bredde, der særligt generede de grundejere, der havde nået at få opført huse langs gaderne. Peter Chambers indberetninger til Karl Gustav Wrangel i Stockholm er i denne periode fulde af oplysninger om borgernes aversioner mod projektet i almindelighed - og mod Ruse i særdeleshed. Det udartede tilsyneladende og den 3. marts 1662 skrev Chambers, at borgerne havde truet Ruse med at "knække halsen" på ham, hvis han fik kongen til at fortsætte nedrivningerne. Chambers oplysninger forekommer her som andetsteds noget overdrevne - hvilket ikke kan undre, da han ofte hentede sine underretninger i de københavnske værtshuse[54]. En vis aversion kan imidlertid også spores i andre sammenhænge, som da feltmarskal Poul Würtz i slutningen af 1664 ønskede at få undersøgt Ruses Kastelsbyggeri nærmere. I den forbindelse skrev den svenske gesandt til sin regering, at det ville blive til fornøjelse for mange, om en ulykke skulle ramme Ruse i den anledning[55]. I et vist omfang synes Ruse at have båret sin del af byrden for de mange upopulære beslutninger i begyndelsen af 1660'erne[56].

I 1664 blev Ruse beordret til at udføre en "pyramide" til minde om Corfitz Ulfeldts forrædderi til opstilling på Ulfeldts Plads (Gråbrødre Torv), og samme år lod han udarbejde en plint til Peder Husums skulpturgruppe "Hesten og Løven" i Kongens Have[57].

Et projekt til udgravningen af Frederiksholms Kanal 1668 og den dermed hørende byggemodning af det ny kvarter mellem kanalen og Vester Vold antyder hans medansvar for Københavns civile planlægning. Arbejdet med selve kanalen blev dog først udført i begyndelsen af 1680'erne under ledelse af Gottfried Hoffmann, og da fulgte man tydeligvis et andet projekt end Ruses.

Ruses glansperiode

Som belønning for sit arbejde med Kastellet, blev Hendrick Ruse den 18. januar 1664 udnævnt til generalmajor og assessor i Krigskollegiet, hvor han - måske fordi han i lange perioder var væk fra København - dog ikke kom til at spille nogen betydelig rolle[58].

Den 27. januar samme år fik han dansk adelspatent. Hans oprindelige familievåben bestod af et skjold, hvor der på en gul baggrund var aftegnet et draget sværd i blå med sølvfæste, og hvorom en gråblå slange slyngede sig. Ved sin nobilitering i 1664 inddelte han sit nye skjold i fire dele med bibeholdelse af sit gamle skjold i øverste venstre og nederste højre felt. I de to resterende felter tilføjedes en afbildning af tre kobberfarvede kanonløb omgivet af 11 kanonkugler på rød baggrund. I et midterfelt placeredes to gule løver på rød baggrund. Over skjoldet sås en hjelm med et åbent visir, bærende et muret fæstningstårn, hvorfra der udgår 2 x 4 røde og gule faner og 2 x 3 gule rytterstandarter. På tårnets top ses en turbanklædt tyrk. Da Ruse blev optaget i friherrestanden i 1671 ændredes våbenet endnu engang: Skjoldet var som tidligere firdelt, med felter med et rødt (eller gråt) forsvarstårn, bygget på en klippe med tre kanoner på toppen samt

et vejende Dannebrogssflag på hvid baggrund i øverste venstre og nederste højre felt. I de to øvrige felter sås to kronede hvide løver på rød baggrund. I et gult midterskjold gentoges Ruses oprindelige familievåben med sværd og slangemotiv[59].

Hendrick Ruses nobilitetsbrev, 1664.
(Privateje).

I sit motivvalg understregede Ruse sin profession som fæstningsbygger og kriger, samt sin tilknytning til kongemagten, hvis symboler i form af løver og - for våbenet fra 1664 - de gul-røde oldenburgske farver ligeledes er tydelig.

Hans tidligere omtalte økonomiske transaktioner i Amsterdam må have været ganske omfattende og ophørte ikke, fordi han blev ingeniør i Danmark: Under et ophold i den hollandske hovedby forklarede han midt i december 1662 til Hans Schack, at han havde trukket sit ophold noget ud, da han i modsat fald ville have mistet 54.000 rdlr.! Det svarede til hans aflønning som overingeniør og regimentschef i ikke mindre end 13½ år!

I samme brev lagde han heller ikke skjul på, at han var blevet tilbudt "høje poster" for at blive i Holland, men at han havde afslået dem, da han ikke ville "svigte Kongen af Danmark"[60].

Til hans nederlandske ejendomsbesiddelser føjedes op gennem 1660'erne flere attraktive grundarealer i Nykøbenhavn[61]: Allerede i 1661 havde han fået overdraget den 14 år gamle admiralgård i Store Kongensgade som bolig, og den var endnu i 1673 i hans besiddelse.

Da arbejdet med Kastellet i april 1662 blev påbegyndt havde han overtaget en ca. 45.000 m² stor grund nord-nordøst for Sølgade og Kongens Have, hvor de store dele af Christian den 4.s mærkelige Sankt Anna Rotunde endnu stod. Erhvervelsen kan ikke blot forklares ved Ruses ønske om at bruge byggematerialerne til Kastellet, da Ruse vitterligt beholdt arealet, da kirken var revet ned og grunden kunne anvendes til byggeri. På grunden, der suppleredes med yderlige-

re ca. 3.500 m² i 1675, opførte han en trefløjet gård ud mod Rigensgade med et baghus med arkitektoniske elementer fra kirken[62].

I 1664 erhvervede Ruse en stor byggeplads på nordsiden af Dronningens Tværgade mellem Borgergade og Adelgade (ca. 3.300 m²), hvor han i 1666 fik tilladelse til at indrette et bryggeri. Ruse synes at have afhændet grunden i 1670[63].

Ligeledes i 1664 overtog han en grund på vestsiden af Bredgade og sydsiden af den projekterede Prinsens Kanal (Fredericiagade er kanalens søndre kajgade og grunden har ligget omkring, hvor Alexander Newski-kirken ligger i vore dage)[64]. Hertil kom, at Ruse i 1668 var i besiddelse af en stor grund mellem Store Strandstræde og "stranden" ved Kvæsthusgade[65].

Hendrick Ruses afbenyttelse af en forladt længe i Tulipangade i Nyboder til stalde for sine heste betød, at længen i nogle år kaldtes "Ryses stalde". Han gav i nogle år endvidere navn til hele gaden, der på Peder Hansen Resens kort over København betegnes "Russes Gade"[66]. Disse navne vandt dog ikke hævd.

Da bastionener i Københavns befæstning i 1671 blev navngivet efter fortjenstfulde danske officerer, fik også Ruse "sin" bastion, Rysensteens Bastion. Den lå som den sydvestligste bastion i Vestervold, lige ved den senere Langebro. Her overlevede navnet som betegnelse for den senere bebyggelse ("Rysenstenskvarteret") og som gadenavn ("Rysenstengade") med diverse lokale afledninger[67]

I en periode forpagtede Hendrick Ruse også Ibstrup (Jægersborg Slot) med henblik på en renovering af det forfaldne slot, og sammen med dronningens kammertjener Jacob Pedersen havde han arvefæste på Ibstrup Lille Dyrehave, vore dages Charlottenlund Skov[68].

Det var normal praksis, at kongen for at få udbygget en ny bydel overlod grunde til kreditorerne mod en passende afskrivning af gælden, men det er karakteristisk for tildelingen af disse grunde til Ruse, at han hverken direkte eller indirekte ses at have betalt for arealerne, der også glimrer ved deres fravær i de økonomiske status Rentekammeret med jævne mellemrum udarbejdede over sin gæld til Ruse. Overdragelsen må derfor være sket som en æresbevisning[69].

I 1669 var Ruse endvidere medarving til en bygrund i Aachen, muligvis via sin svigerfar Arnold Topfengiesser, der som omtalt stammede herfra[70].

I Ruses ansættelseskontrakt fra 1661 var det anført, at han skulle have halvdelen af sin løn som jordegods. Og da han sammen med betalingen for kontrakterne på Kastellet i 1664 havde ikke mindre end 129.537 rdlr. til gode, altså mere end de samlede udgifter til Kastellets volde og grave, fik han ved skøde af 14. juni samme år overdraget Bøvling Gods i det nordvestlige Jylland, hvis omfattende tilliggender han kunne anvende til opfedning af stude[71]. I 1669 udvidede han Bøvling med køb af Åbjerg i Vedersø Sogn og Udstrup i Sønder Nisum Sogn af arvingerne til Erik Quitzou. Det nærliggende Ørs Hovedgård i Rom Sogn købtes året efter af Morten Timmermand, og i 1672 købte han desuden Møgelgård i Dybe Sogn af Karen Mormand[72].

Med afsæt i Bøvling oprettede Ruse i 1672 baroniet Rysensten på 3.500 tdr. hartkorn i overensstemmelse med, at han året forinden var blevet optaget i friherrestanden under navnet Rysensteen[73]. I oktober 1671 var han som en af de første blevet ridder af Dannebrog under en ceremoni på Rosenborg.

Rysensteens våbenskjold.
(Privateje).

Ruse blev omkring 1664 malet af Karel van Mander. Portrættet eksisterer ikke mere, men det blev på samme tid stukket i kobber og udgivet i to versioner af kobberstikkeren Albert Haelwegh[74]. For yderligere at sikre sit eftermæle fik Ruse under sit halve års ophold i Amsterdam senere samme år billedhuggeren Bartholomäus Eggers til at hugge en ikke mindre end 1 m høj buste af marmor, der rimeligvis skulle have stået over hans gravmæle i Bøvling Kirke, men som ad omveje nu er kommet til Frederiksborg Slot[75].

Hans kendskab til den nederlandske kunstverden røber sig i et brev fra 1670 til Hans Schack, hvor han oplyser ham om prisen på et gravmæle i marmor. Ruses forhold til Hans Schack synes at have været godt, og i 1666 sendte han ham fra Friedrichsort et fad burgundervin "med håbet om, at det ville glæde et godt hjerte"[76].

Med sine gode kontakter og sin store indflydelse kan det ikke undre, at han efter tidens skik forsøgte at promovere medlemmer af sin familie: I 1663 kom søsteren Susanna Elisabeth sammen med sin ægtefælle, lægen Christian Rømeling, til Danmark. Familien var først i København, hvor Christian Rømeling var garnisonsmedicus, men den flyttede efter et kort ophold i Holland til Glückstadt i 1673, hvor Hendrick Ruse på dette tidspunkt opholdt sig. En datter af

Susanna Elisabeth og Christian Rømeling, Adelgunde Mechthilde, blev i 1673 gift med den senere chef for Holstenske Fortifikationskorps Jobst von Scholten, der i øvrigt selv stammede fra Amsterdam. Deres søn Patroclus blev stamfader for den danske gren af slægten Rømeling. Susanne Elisabeth og Christian Rømeling synes i øvrigt at have haft en særlig tilknytning til Ruses gods Onstaburg ved Sauwert nord for Groningen. Her boede de under deres korte ophold i Nederlandene omkring 1670 og efter at de i omkring 1673 var vendt endegyldigt tilbage til deres fædreland. I 1670 lod de liget af deres yngste søn Christian genbegravet i Sauwerts kirke, og her fandt Susanna Elisabeth selv sit sidste hvilested i 1678, efter at hun var død på Onstaburg[77].

Susanne Elisabeth Rømeling, født Ruse.
(Rigsarkivet. Håndskriftsamling XV. Rømeling, bind 2).

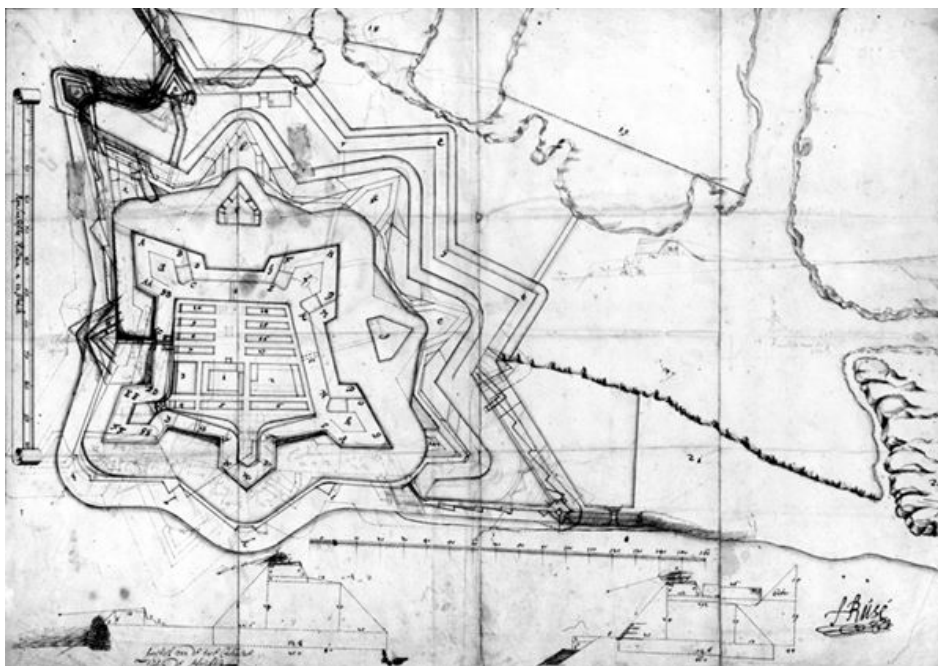
I 1665 anbefalede Ruse Hans Schack en brorsøn, der havde haft et noget omtumlet liv. Den unavngivne slægtning havde været tre år i lüneburgsk tjeneste, så soldat i Københavns Garnison i 2 år og dernæst soldat hjemme ved Generalstaterne, og nu var han netop kommet hjem fra et togt til Guinea med Michel de Ruyter. Svaret på henvendelsen kendes ikke. I 1673 anbefalede Ruse igen en brodersøn, men om det er den samme vides ikke. I et brev fra 1677 nævner Ruse en Johan Ruse, der på dette tidspunkt var fændrik ved et grenaderregiment. Han er givetvis identisk med en fændrik i Prins Georgs Regiment, som døde i Sachsen i 1701. Om denne "Johan Ruse" var i familie med Hendrick Ruse - eller om han er identisk med den ene af de to omtalte brorsønner - vides ikke, men det forekommer sandsynligt, når man tager familiens navnetradition i betragtning, og den unge man vil i så fald være opkaldt efter sin farfar[78].

Ruse var også selv begunstiget – og han havde ikke færdiggjort sit københavnske kastel, førend han den 12. april 1665 indgik en kontrakt med Frederik den 3. om færdiggørelsen af fæstningen Friedrichsort få km nord for Kiel.

Friedrichsort

Friedrichsort afløste den ældre fæstning Christianspries, der oprindeligt var anlagt på vestsiden af Kielerfjord i årene 1631-42. Fæstningen var imidlertid anlagt under den gottorpske hertugs protest, da han mente, at den ville kunne kontrollere indsejlingen til Kiel, der var det lille hertugdømmes hovedby, og anlægget var af politiske grunde blevet sløjft allerede i 1648-49[79].

Placeringen var imidlertid yderst hensigtsmæssig for landsdelens forsvar, og da Gottorperhertugen ved Roskildefreden i 1658 tilmed var blevet løsgjort for sin forbindelse til monarkiet, besluttedes det efter 1660 at genopføre fæstningen, og allerede i 1663 indledtes nogle meget vidtløftige befæstningsarbejder ved ingeniøren Hermann Coucheron[80]. Om Coucheron ikke var sin opgave voksen eller arbejdet var lagt for stort an, vides ikke, men i løbet af 1664 besøgte Ruse området ikke mindre end tre gange for at nyprojektere et anlæg. I foråret 1665 kunne han præsentere kongen for et projekt til den ny fæstning. Hovedidéen var opførelsen et uregelmæssigt fembasionært fæstningsværk med soldaterbarakker m.v. af stor lighed med det københavnske kastel[81].

Friedrichsort, 1665.

(Rigsarkivet. Krigsministeriets Kortaflevering 1916, mappe 25, nr. 9).

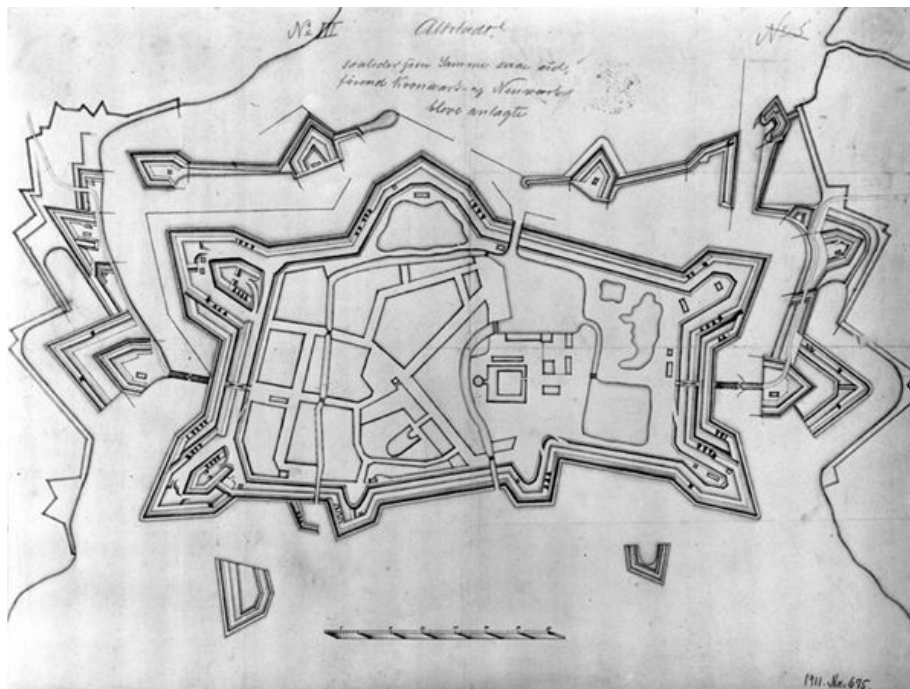
Kontrakten om Friedrichsort blev indgået den 12. april 1665, og allerede i samme måned blev arbejdet påbegyndt: Ruse kunne givetvis bygge på resterne af Christianspries og på Coucherons fæstning. Endvidere kunne enkelte bygninger genanvendes. Arbejdet synes i det hele taget at have været relativt ukompliceret, så det lykkedes Ruse at få fæstningen færdig på godt 1½ år.

Friedrichsort eksisterede som fæstning frem til 1857, om end fra omkring 1700 i et større og større forfald. Herefter blev Friedrichsort anvendt som kaserne og voldene opretholdtes frem til 1957, da en nærliggende maskinfabrik havde brug for området. Voldanlæggets sydlige- og østlige dele eksisterer dog fortsat - om end i en jammerlig forfatning.

Selvom Friedrichsort som et af sine formål skulle kontrollere Gottorperhertugens øvrige besiddelser, indledte Ruse et tæt samarbejde med matematikeren Samuel Reyher, der var lærer ved det af hertugens grundlagte universitet i Kiel. Reyher underviste i militærvidenskab og havde fået myndighederne til at overlade sig en mark, hvor hans studerende kunne øve sig i praktisk fæstningsbyggeri. Det lykkedes ham også at få Ruse til at komme til øvelserne og kommentere de studerendes formåen. Omvendt kunne Ruse tilbyde studenterne at besigtige Friedrichsort[82]. Det forekommer at være et noget usædvanligt dansk-gottorpsk samarbejde.

Rendsburg

Ruses næste byggeopgave kom også til at ligge i hertugdømmerne, da Rendsborg blev kraftigt udbygget[83]. Her havde han ved en inspektion i 1665 sammenlignet byens gamle fæstningsværker med en "befæstet landsbykirkegård", og en forbedring var derfor stærkt tiltrængt[84].

Rendsburg.
(Det Kongelige Biblioteks Kortsamling).

Den 18. maj 1669 indgik Ruse kontrakt om opførelsen af en befæstning omkring byen. Ruses byggeri i Rendsburg er blevet karakteriseret som "udført med titanagtig dristighed, der ikke kender hindringer, og som ikke tager hensyn til de naturgivne forhold"[85]. Og det forekommer ikke overdrevet, når man ser hans projekt, der udbyggede byens fæstningsværker midt ude i Ejderen.

Arbejdet blev i modsætning til Friedrichsort udført under medvirken af Ruses eget byggekyndige regiment, der nu var blevet frigjort fra sine forpligtigelser i København, men alligevel trak arbejdet ud: De lovede tre arbejdsår blev til fem, før Ruse endeligt i juli 1673 efter mange problemer endeligt kunne aflevere fæstningen.

Ruses anlæg overlevede de store ombygninger og udvidelser af fæstningsværkerne i 1690'erne, og de blev først sløjft af danske ingeniørtropper 1853-59 efter den slesvig-holstenske opstand i 1848.

Hetlinger Skanse

Hendrick Ruses sidste arbejde i Danmark – og hans sidste arbejde i det hele taget – blev opførelsen af en ny skanse på Hetlinger Sand i Elben 10 km syd for Uetersen i Holsten.

På den lille sandbanke havde der siden 1659 ligget en beskedne skanse, der var bygget i al hast under den 2. dansk-svenske krig (1658-60)[86].

Den 8. juni 1672 godkendte Christian den 5. et projekt, der var noget tonet ned i forhold til Ruses oprindeligt meget vidtløftige planer[87]. Den nye skanse skulle udstyres med 4 bastioner, der lå frit fra hovedvolden i en vandfyldt grav, beskyttet af en mindre beskyttelsesvold ud mod Elben, der skulle kunne modstå is og strøm. Inde i fæstningen skulle der desuden opføres baraker, der kunne rumme en mindre fredsgarnison.

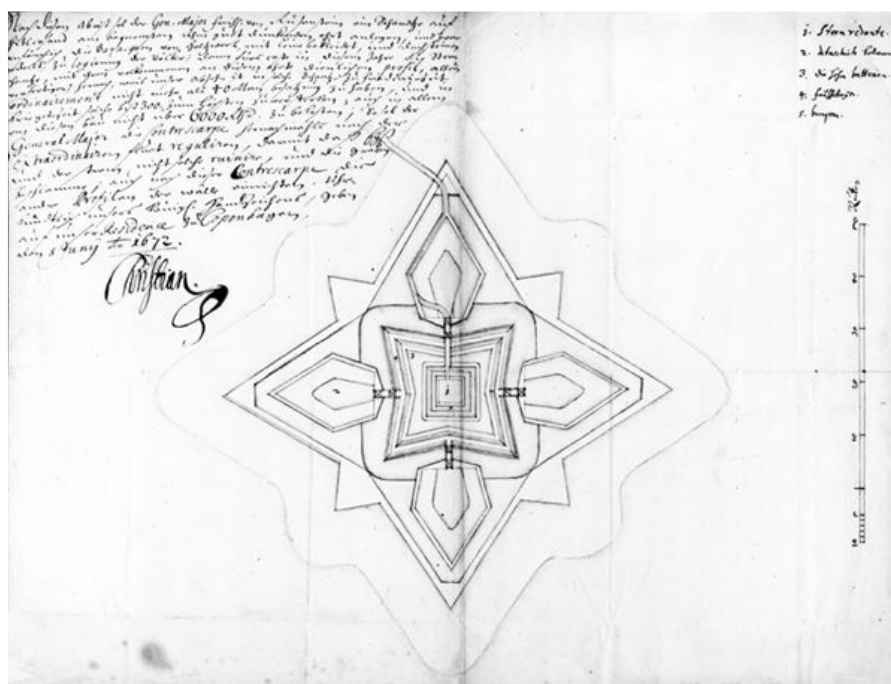
Projektet vidner om Ruses dristighed og originalitet som fæstningsbygger: Ved at foreslå opførelsen af bastioner, der ligger isoleret fra hovedvolden har han her videreudviklet sine tanker fra "Versterckte Vesting". Mere væsentligt var det dog, at skansen med voldgrav og udenværker skulle opføres på sand. At dristighedens grænse hermed var overskredet, blev selv Ruse overbevist om allerede få dage efter den kongelige godkendelse: I et brev fra 25. juni. nævner han, at han havde besøgt øen igen for at afstikke den ny skanse. Det havde været stormvejr, det var højvande, og vandet stod nu 9 fod over øen! Ruse foreslog nu en række ændringer til sit projekt, bl. a. helt at udelade bastionerne. Så vidt kom det dog ikke, men problemerne må have været årsagen til, at kun den nordlige og østlige bastion blev opført[88].

Byggeriet af skansen blev ramt af flere uheld, men den 14. november 1672 kunne skansen i Ruses nærværelse indvies under navnet Christiansort[89]. Ruses lille Elb-fæstning fik aldrig nogen større betydning, men blev alligevel først sløjft i 1768. Rester kan dog stadig ses på stedet.

Under arbejdet opholdt Ruse sig i det nærliggende Glückstadt, hvis fæstningsværker han foreslog moderniseret. Det kom der nu intet ud af. Heller ikke et projekt til en styrkelse af skanseforsvaret langs Holstens sydlige kystlinje langs Elben blev realiseret[90]. Til gengæld benyttede den altid entreprenante Ruse tiden til at erhverve et par ejendomme byen[91].

Hameln

Der var indtil 1673 tilstrækkeligt med arbejdsopgaver for Ruse i det dansk-norske monarki. Det er derfor overraskende, at han endnu fik opgaver i Tyskland. Således havde han i 1666 endnu ikke afleveret hverken Kalkar eller Kastellet i København, førend hertug Johann Friedrich af Braunschweig-Lüneburg ønskede hans tilstedeværelse i Hameln og Hannover[92]. Det er dog tvivlsomt, om Ruse på dette tidspunkt har besøgt de to byer, ikke mindst fordi afleveringen af det københavnske kastel trak ud.

Hetlinger Skanse.

(Rigsarkivet. Krigsministeriets Kortaflevering 1916, mappe 29, nr. 20).

I 1670 gentog hertugen ønsket, idet han bad om at benytte "unsern besonders beliebten Herrn Ruse" til en befæstning af Hameln, som var det lille hertugdømmes vigtigste overgangssted over Weser[93]. Og denne gang fik Ruse orlov. Hvad han udrettede i Hameln vides ikke præcist, da befæstningen igen blev ombygget få år senere. Byens voldanlæg bestod af en lidt uregelmæssig halvcirkel, der lå omkring byen på østsiden af floden, og Ruses opgave har rimeligvis blot været

at modernisere de ældre anlæg. Ifølge kontrakten skulle stænderne i Braunschweig-Lüneburg betale Ruse i syv terminer, der strakte sig fra foråret 1670 til 1. maj 1672, hvor arbejdet så forventedes at være færdigt. Ruse bad i 1672 om orlov fra sin danske tjeneste for at overdrage den nu helt færdige fæstning til hertugen[94].

Slutning

I 1673 blev Hendrick Ruses virksomhed som fæstningsingeniør i Danmark pludseligt afbrudt, da han blev udnævnt til kommanderende general i det nordlige Norge og chef for det Trondheimske Infanteriregiment. Det var langt, meget langt, fra rigets centrum i København og Ruse opfattede det da også som en forvisning og bad i utallige breve kongen om tilladelse til at rejse tilbage til København, hvorfra han bedre kunne pleje sine interesser i Holland og Danmark, men forgæves.

Årsagen til denne udvikling, der berøvede Ruse muligheden for at fungere som fæstningsingeniør, skal formodentligt ses i de mere eller mindre personfikserede intriger ved Christian den 5.s hof. Nogen direkte modsætning til Hans Schack eller Christian den 5. har ikke kunnet konstateres.

Ruse havde tidligere været i Norge: Under den hollandsk-engelske søkrig 1665-1667 var han i al hast blevet sendt til Bergen for at styrke byens forsvar. Ruse udarbejdede et forslag til en befæstning af det gamle Bergenhus, men kun den lille skanse Frederiksberg ved havnen blev opført, inden krigen sluttede og arbejderne blev indstillet. På samme tid anlagde han en skanse ved Akerøy ud for Frederiksstad tæt ved den svenske rigsgrænse[95].

Ruse opholdt sig knapt fire år i Norge inden han opnåede at blive kaldt tilbage til Danmark i 1677. Her deltog han om sommeren i det danske felttog i Skåne, og var tilstede under den mislykkede storm på Malmø. Den 20. juli blev han udnævnt til guvernør i Landskrona, som han skulle sætte i passende forsvarstand. Han fik dog hverken arbejdere, materialer eller penge til opgaven, og i et brev til Christian den 5. fra slutningen af august 1677 beklagede Ruse sig over forholdene, anklagede direkte overkommandoen for at modarbejde sig og bad slutteligen om sin afsked. En noget retshaverisk karakter fornægtede sig ikke, og Ruse blev straks kaldt til København. Efter at en kommission havde påvist, at Ruse ikke havde haft uret i sine påstande, fik han sin ønskede afsked den 4. december samme år[96].

Hendrick Ruses sidste år i Danmark var således præget af modgang: Hertil kom - efter egne udsagn - finansielle problemer: Det skib, der i 1677 skulle føre hans hustrus juveler fra Norge til Danmark, blev uheldigvis opsnappet af en kaper fra Göteborg, hvorved han led et stort tab. Han påstod selv, at hans jordegodser heller ikke gav ham den ønskede forrentning, men i stedet havde givet ham "en del forarmede bønder" som han udtrykte det. I december 1677 beklagede han sig direkte over, at have ført 200.000 rdlr. til Danmark, og nu havde en gæld på 17.000 rldr.[97] Til disse finansielle problemer, der ikke kan be- eller afkræftes, kom så, at han i februar mistede sin hustru Susanna. Da han var ved at rejse hjem til Onstaburg i Groningen, fik han den 21. i samme måned kongelig bevilling på at lade liget stå ubegravet, indtil det var praktisk muligt at føre det dertil[98]. Det må være sket i det tidligere forår 1678.

Hendrick Ruse fik kun et kort otium på Onstaburg, da han selv døde den 4. marts (22. februar juliansk tid) 1679, knap 55 år gammel.

Johanna Marie

I Danmark overlod han sine ejendomme til datteren Johanna Marie, der netop i 1678 eller 1679 blev gift med oberst Christian Juul til Lundbæk m.v., der den 15. december 1679 blev ophøjet til baron under navnet Juul-Rysensteen[99].

Hendrick Ruse synes at have haft store planer med datteren, der i 1675 var forlovet med en vis "grev Wied". Han kan være identisk med den ældste søn i det tyske rigsgrevskab Wied ved Rhinen Georg Hermann Reinhard, der netop på dette tidspunkt var enkemand efter første ægte-

skab[100]. Johanna Maria blev imidlertid ikke gift med sin greve, i stedet blev hun bortført af Poul Rantzau til Rodstenseje, som hun umiddelbart efter blev gift med. Han døde imidlertid allerede i slutningen af 1675.

Få år senere blev hun som omtalt gift med Christian Juul(-Rysensteen), og efter hans død i 1691 med Gregers Daa, som døde 8 dage efter sin hustru, den 20. december 1712. Sammen med ham ligger hun begravet i Wandals Kapel i Viborg Domkirke. Hun var ved sin død endnu ejer af faderens Onstaburg, men slottet gik herefter ud af slægtens eje, og blev nedrevet i 1721[101].

Eftermæle

Ruse var endnu i nogle år husket som en af de mest betydningsfulde ingeniører fra midten af 1600-tallet, men selvom han nævnes med respekt blandt senere fæstningsbyggere, dannede han ikke skole. Christian Neubaur, der i 1697 udgav en af århundredets mange bøger om fortifikation, gengav Ruses navn på en af de tre søjler, der billedligt talt var hovedhjørnestenene til 1600-tallets fæstningskunst. Christian Neubaur talte med en vis vægt, for han havde som ingeniør i Glückstadt i 1670'erne set Ruses dristige projekt til Hetlinger Skanse. Siden døde erindringen om Hendrick Ruse noget ud. Han blev først genopdaget, da kammerhere Carl Adolph Juul-Rysensteen omkring 1840 forsøgte at få fremskaffet oplysninger om familiens stamfar via den danske gesandt i Haag. Gesanden henvendte sig til den nederlandske historiker Johannes Cornelius Jonge, der den 30. marts 1843 fremlagde sine undersøgelser i det Koninklijke Instituut van Wetenschappen, Letterkunde en Schoone Kunsten i Haag, i hvis tidsskrift foredraget endvidere publiceredes [102]. Jonge havde dog ikke større kendskab til Ruses forhold i Danmark. Skriftet blev imidlertid oversat til dansk i 1846 af E. P. Rosendahl og dermed anledning til, at militærhistorikeren J. H. F. Jahn foretog en meget grundig arkivundersøgelse af Ruses forhold i Danmark, hvis resultat blev publiceret i "*Militairt Repertorium*" i 1848[103].

1. Det hidtil grundigste studie af Ruse er: J. H. F. Jahn: Henrik Ruse, Baron af Rysenstein, i: Militairt Repertorium. 2. Række, 5. Bind, 1848, s. 357-460. Heri fremdrages en række væsentlige kilder, hvorpå senere fremstillinger, f. eks. i de tre udgaver af Dansk biografisk leksikon, støtter sig. - Artiklen anvender konsekvent Hendrick Ruses egen stavemåde for sit navn, der med sit nederlandsk-franske udgangspunkt udtales "Ryse".
2. S. J. Gudlaugsson: Katalog der Gemälde Gerard Ter Borch. Haag Bind 1. 1960, s. 210, nr. 230. - Afbildet i bind 2. Haag. 1959, nr. 230.
3. Liste over borgmestre i Maastricht ved H. P. Eversen, i: www.Maastricht.nl/Geschiedenis/04 Overzicht ambtsdragers/012 Burgemeesters (pr. 25.7.2000).
4. C. O. Munthe: Patroclus Rømeling, i: Dansk biografisk Leksikon. 14. bind. 1900, s. 483. - Kristian Carøe: Den danske Lægestand. 1909, s. 107.
5. Til Ruses familiebaggrund: J. de Wal: De deensche veldoverste Hendrick Ruse, een geboren Drenthenaar, i: Drentsch Volksalmanak. 1851, s. 1-14. - Romein, Thomas A.: De hervormde predikanten von Drenthe. Groningen 1861, s. 21.
6. Versterckete Vesting. Amstersam 1654, Afsnittet "Den autevr tot den leser", s. [3].
7. Joan Rømeling: Hendrick Ruse, i: Spiegel historiael 1973. Vol. 8, s. 566.
8. Vries, A. D. de: Biografische aantekeningen betreffend voornamelijk Amsterdamsche schilders, plaatschijders, enz. end hun verwanten, i: Oud Holland 1885, s. 311.
9. Hermann Friedrich Macco: Aachener Wappen und Genealogien. Bind 1. Aachen 1907, s. 119.
10. A. de Vries, som note 8, s. 311; Per Sondén: Bröderna Momma-Reenstierna, i: Svensk historisk tidskrift 1911, s. 143, jf. Abraham Cronholm: Sveriges historia under Gustaf II Adolfs Regering. Lund 1864, s. 346.
11. Cronholm, som note x, s. 346.
12. L. v. Munthe: Fortifikationens historia. Del 6, bind 1:2.
13. Som note 8, s. 311.
14. Macco, som note 9. Bind 2. Aachen. 1908 s. 95.
15. P. Sondén: Bröderna Momma-Reenstierna. Et bidrag till den svenske handelns och industriens historie på 1600-talet, i: Historisk tidskrift 1911, s. 148.
16. Per Sondén, som note 10, s. 83, 133, 141, 161, 302.
17. Per Sondén: Rikskansleren Axel Oxenstiernas brefväxling och öfriga i Riksarkivet förvarade handlingar, i: Meddelanden från svenska Riksarkivet. Ny följd 2:2. 1907, s. 196 og s. 187.
18. A. de Vries, som note 8, s. 311.
19. Danmarks Adels Aarbog 1890, s. 271.
20. Korte en klare instructie van regulare en irregulare fortificatie, Utrecht 1658.
21. C. G. Jöcher: Allgemeines Gelehrten-Lexikon. Band 3. 1751, sp. 2320-2321.
22. Hans Bontemantel: De regeeringe van Amsterdam soo in't civiel als criminael en militaire (1653-1672). 1. Amsterdam 1847, s. 216.
23. Rømeling, som note 7, s. 565-569.
24. L. Jansen: De staduitbreiding van 1663, i: Ons Amsterdam 1963, s. 374-380.
25. Bjørn Westerbeek Dahl: Peter Parceval, i: Weilbach. Dansk kunstnerleksikon. Bind 6. 1997, s. 317.
26. Bontemantel, som note 22
27. Rømeling, som note 7, s. 566.
28. Wagenaar, som note. Bind 1, 1760, s. 597.
29. Rømeling, som note 7, s. 566 ; Jansen, som note 24, s. 374-380.
30. Hovedkilde: Rigsarkivet. Landetaten. Krigskollegiet. Indkomne breve 1667. Hendrick Ruse, 8.1.1667. – Ed Taverne: Henrich Ruse und die "Verstärkte Festung" von Kalkar, i: So weit die Erdkreis reicht. Johann-Moritz von Nassau-Siegen 1604-1679. Kleve 1979, s. 151-158. - Urkunden und Aktenstücke zur Geschichte der Kurfürsten Friedrich Wilhelm von Brandenburg. Band 5. 1869, s. 920-921, 931, 971, 982 und 992. - Georg Gallard. Der grosse Kurfürst und Moritz von Nassau, der Brasilianer. 1893, s. 215-220.
31. Ed Taverne, som note 30, s. 155.
32. Richard Klapheck. Kalkar am Niederrhein. 1930, s. 153. - Hans Peter Hilgen: Kalkar, Kreis Kleve. Düsseldorf 1961, s. 10-11.
33. Originaltegning i Deutsche Staatsbibliothek, Berlin, X 33858. – Gengivet hos: Ed Taverne, som note 30, s. 155. - Die Bauwerke und Kunstdenkmäler von Berlin. Bearbeitet von Günther Jahn. Berlin 1976, s. 14 und s. 44.
34. Friedrich Nicolai: Beschreibung der Königlichen Residenzstädte Berlin und Potsdam. 1769, s. 55.
35. Gallard, som note 30, s. 217.
36. Urkunden und Aktenstücke, som note 30, s. 920.
37. Dietrich Kausch: Harburg und der süderelbische Raum i: Heimatschronik der Freien und Hansestadt Hamburg. Hamburg 1967, 426-430.
38. Matthäus Merian: Braunschweig-Lüneburg 1654. Neue Ausgabe. 1961, s. 102.
39. J. J. Jonge: Henrik Rüse. En biographisk Skizze. 1846. - J. W. Frederiks: De Meesters der plaquette penningen. Haag. 1943, s. 10, nr. 12. - Museumsinspektør Jørgen Steen Jensen, Den Kongelige Mønt- og Medaillesamling takkes for oplysninger om erindringsmønten.
40. Ingen af de eksemplarer af "Versterckte Vesting", der findes i Danmark kan med sikkerhed føres tilbage et dansk ejerskab før 1670. - Værket er ikke omtalt i Meiboms katalog over Det Kongelige Bibliotek 1663 (Det Kongelige Bibliotek. Håndskriftafdelingen. Det Kongelige Biblioteks Arkiv E 1), eller i Joachim Gersdorfs bibliotek, som biblioteket erhvervede i 1661 (Det Kongelige Biblioteks Arkiv E 2).
41. Riksarkivet, Stockholm. Skoklostersamlingen. Anders Billes arkiv, jf. Rigsarkivet, København. Danicafilm D 113, brev fra Jacob Steinmann, 30.7.1657.

42. Rigsarkivet. Tyske Kancelli. Udenlandske afdeling. Almen del til 1676. 71. Ausländisch Registratur 1658-59, fol. 27b-28a.
43. Rigsarkivet. Landetaten. Krigskollegiet. Indkomne breve. Ruse, 7.1.1667.
44. Bjørn Westerbeek Dahl: Kastellet i: Guide til Københavns Befæstning. 1996, s. 88-89.
45. Som note 43. Ruse, 4.7.1661.
46. Bjørn Westerbeek Dahl: Den tapre skrædder og andre soldater i Kastellet i 1662, i: Københavns kronik nr. 88, marts 2000, s. 9-11.
47. Rigsarkivet. Privatarxiv 6262. Hans Schack Arkiv. Pakke 21, Ruse, 14.2.1666, 2.3.1666.
48. Som note 43. Ruse, 25.7.1661.
49. Rigsarkivet. Rentekammeret 216.217. Afregninger med Ruse.
50. Bjørn Westerbeek Dahl: Vor Kongelige Fæstning Nyborg. 1995, s. 38-60.
51. Rigsarkivet. Kort- og Tegningssamlingen. Krigsministeriets Aflevering. Mappe 4, nr. 15.
52. P. W. Becker: Samlinger til Danmarks Historie under Kong Frederik den Tredies Regering. Bind 1. 1847, s. 254.
53. Rigsarkivet. Krigskollegiet. Registrerede sager, der ikke har kunnet anbringes i "Indkomne sager A/Ø". 1667/13.
54. Axel Liljefalk: Københavnske Tilstande i Tiden efter Fredsslutningen 1660, i: Historiske Meddelelser om København. [1. Række], Bind 4, 1913/1, s. [202]-217.
55. Som note 52. Bind 2. 1857, s. 50.
56. Liljefalk, som note 54, s. 202-217.
57. Bjørn Westerbeek Dahl: Hesten og Løven, i: Københavns kronik nr. 87 januar 2000, s. 3-5.
58. O. Kyhl: Den landmilitære centraladministration 1660-1763. Bind 1. 1975, s. 61.
59. Rigsarkivet. Danske Kancelli. C 6, Sjællandske registre, 1664, nr. 14, jf. A. Thiset og P. L. Wittrup: Nyt dansk Adelslexikon. 1904, s. 239-240 og Sven Tito Achen: Danske adelsvåben. 1973, s. 561.
60. Som note 47. Ruse 14.12.1662.
61. Kirsten Lindberg. Sirenerne Stad København. By- og bygningshistorie før 1728, Bind 5. Nykøbenhavn. 2000, passim ; Dr. phil. Kirsten Lindberg, København, takkes for detailoplysninger om Ruses ejendomme i København, .
62. Kjøbenhavns Diplomatarium. Udgivet af O. Nielsen. 2. Bind. 1874, nr. 804, s. 841 og 6. Bind. 1884, nr. 987, s. 659.
63. Kjøbenhavns Diplomatarium, som note 62. Bind 3. 1874, nr. 973, s. 612 og nr. 1031, s. 650.
64. Kjøbenhavns Diplomatarium, som note 62. Bind 3. 1874, nr. 973, s. 612.
65. Kjøbenhavns Diplomatarium, som note 62. Bind 2. 1874, nr. 804, s. 839.
66. Kjøbenhavns Dipolmatarium, som note 62. Bind 2, 1874, nr. 804, s. 841. - H. D. Lind: De nye Boder i Aarene omkring 1690, i: Historiske Meddelelser om København 1923-14. 2. Række. 1. Bind, s. 345. - Kobberstikkene fra Peder Hansen Resen: Atlas Danicus 1677. Udgivet med efterskrift og kommentar af Ib Rønne Kejlbo. 1974, efterskrift s. 31.
67. Bjørn Westerbeek Dahl: Prinser, feltherrer og vilde dyr. Lidt om bastionnavne i 1600-tallet og 1700-tallet, i: Krigshistorisk tidsskrift 1994. Årg. 30, nr. 1, s. 21-27.
68. Eiler Nystrom: Fra Nordsjællands Øresundskyst. 1938, s. 59 og 126.
69. Afregninger, som note 49.
70. Macco, som note 9. Bind 2, s. 151.
71. Kronens Skøder. Ved. F. J. West. 2. Bind. 1908, s. 157-164.
72. J. P. Trap: Danmark. Ringkøbing Amt. 5. udgave. 1965, s. 478, 403, 188, 243.
73. Som tidens øvrige navneformer er også Ruses adelsnavn præget af forskellig stavevis. Selv underskrev han sig efter 1671 som "Rüsenstein". Godsets navn er imidlertid siden blevet fordansket og staves oftest "Rysenstein" eller "Rysensten", således i samtlige udgaver af J. P. Trap: Danmark.
74. Jørgen Sthyr: Kobberstikkeren Albert Haelwegh. 1965, s. 160-161 og s. 217.
75. Det Nationalhistoriske Museum på Frederiksborg Slot. Inv. nr. 2968. - Den imponerende portrætbuste er p. t. udstillet i værelse 40.
76. Som note 67. Ruse, 9.3.1670 og 8.5.1666.
77. Rigsarkivet. Håndskriftsamlingen XV. E. Rømelinge: Slægtsbog over slægen Rømelinge. Udarbejdet og indsamlet 1908-20. Bind 2, s. 162-175 ; Carøe, som note 4.
78. Jahn, som note 1, s. 459.
79. Alment om Christianspris og Friedrichsort: Hermann Kellenbentz: Christianspries und die Anfänge von Friedrichsort, i: Zeitschrift der Gesellschaft für Schleswig-Holsteinische Geschichte, Band 74/75, 1951, s. 276-295, og: Børge L. Barløse: Christianspris-Frederiksort, i: Sønderjyske årbøger 1972, s. 60-79.
80. Rigsarkivet. Militære regnskaber. Friederichsort 1663-1665.
81. Rigsarkivet. Kort- og Tegningssamlingen, som note 51, mappe 25, nr. 8-9.
82. Arthur Haseloff: Kunst und Kunstforschung an der Universität Kiel im 17. Jahrhundert, i: Festschrift zum 275 jährigen Bestehen der Christian-Albrecht-Universität Kiel. Von Paul Ritterbusch m. fl. 1940, s. 416. - Cand. phil. Per Friedrichsen, København, takkes for henvisning til denne kilde.
83. Om Rendsborg især: Friedrich Schröder: Rendsburg als Festung. 1939, s. 43-87.
84. Som note 63. Brev fra Ruse, 15.7.1665.
85. Schröder, som note 83, s. 62.
86. Om Hetlinger Skanse: Bodo Blenk: Die Hetlinger Schanze. Pinneberg. 1968, og samme: Auf der Hetlinger Schanze, i: Jahrbuch für den Kreis Pinneberg. 1968, s. 47-58.
87. Som note 51. Mappe 29, nr. 20.
88. Som note 63. Ruse, 26.6.1672.
89. Blenk, som note 86, Jahrbuch, s. 51-52.
90. Som note 63. Ruse, 13.6.1672.
91. Jahn, som note 1, s. 437.

92. Rigsarkivet. Tyske Kancelli. Udenlandske Afdeling. Braunschweig-Lüneburg. Breve fra Johan Friedrich 1.6.1667
93. Rigsarkivet. Tyske Kancelli, som note 92, 24.4.1670.
94. Annette von Stieglitz: Landesherr und Stand zwischen Konfrontation und Kooperation. Die Innenpolitik Herzog Johann Friedrich in Fürstentum Calenberg 1661-1679. Hannover. 1994, s. 182-183 ; Som note 63. Ruse 12.7.1672.
95. Guthorm Kavli: Norges festninger. Oslo 1987, s. 68, 77, 144 og 149.
96. N. P. Jensen: Den Skånske Krig 1675-1679. 1900, s. 298-305.
97. Jahn, som note i, s. 457.
98. Personalhistorisk Tidsskrift. 7. Række, 1. Bind, 1916, s. 67. Selvom bevillingen nævnes som "kasseret", blev den vitterligt udnyttet.
99. I 1800-tallet er første led af navnet undertiden stavet "Juel".
100. Grosses vollständiges Universal Lexikon, "Zedlers Universal Lexikon", Band 55, Leipzig/Halle 1742, opslag "Wied".
101. Römeling, som note 7, s. 569.
102. Tijdschrift van het Koninklijk Nederlandsche Instituut van Wetenschappen, Letterkunde en Schoone Kunsten 1843, med supplement 1845. Til denne artikel har alene Rosendahls oversættelse fra 1846 "Henrik Rüse. En biografisk Skizze" været anvendt. Jonges artikel er udgangspunkt for hans biografi i: A. J. van der Aa: Biographisch Woordenboek der Nederlanden. Bind 16. 1874, s. 560-568.
103. Som note 1. - Cand. jur. Ida Dybdal, København, takkes på det hjerteligste for en kritisk gennemgang af manuskriptet.